

SPRAVODAJ MESTSKÉHO MÚZEA

RAJEC

1999

František Baronkay - prvý vlakvedúci na novootvorenej železničnej trati Žilina-Rajec. Vlak sprevádzal práve v tento deň 10. októbra 1899

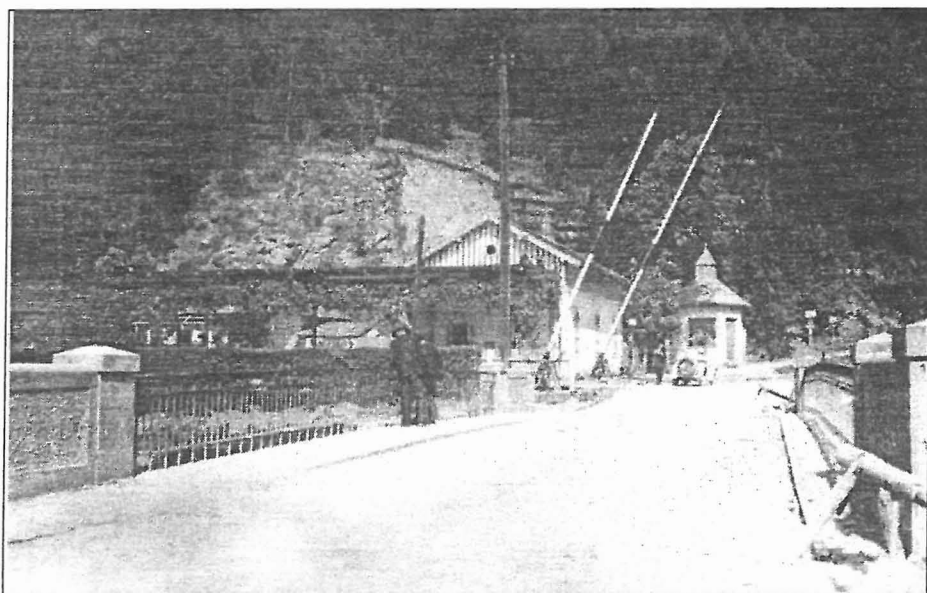
LETZTER S.

KASSAN, Fő utca 25sz.

VENOVANÉ STOROČNICI RAJECKEJ ŽELEZNICE

Budova prvej žilinskej
železničnej stanice,
pred ňou pôvodné
Wilsonovo námestie

Pôvodná železničná
stanica v Rajeckých
Tepliciach s ručne
ovládanými závorami
na cestnom priecestí
(20. roky)

Pôvodná budova
železničnej stanice
v Rajci

Vitaj, hosť náš milý, ak v dobrom prichádzaš!
 Pod', nastúp do vlaku, ktorý už 100 rokov premáva touto krásnou dolinou.
 Spoznaj krásu jej prírody a dobro ľudí.
 Tak teda vitaj!

10. októbra 1899 sa konala veľká slávnosť pri príležitosti otvorenia novovybudovanej železničnej trate Žilina - Rajec.

VÝSTAVBA MIESTNEJ ŽELEZNICE ZO ŽILINY DO RAJCA

Dušan LICHNER

ŽILINA

December roku 1870 sa niesol medzi obyvateľmi Žiliny nielen v znamení tradičných príprav na najkrajšie sviatky v roku - Vianoce, ale atmosféra tohoto adventného času bola poznamenaná určitým napätím a zvedavosťou. Dôvodom boli záverečné práce na novej železničnej stanici spojené s prípravami na slávnostné privítanie prvého vlaku Košicko-oderbergskej (neskôr bohumínskej) železnice. Od skorého rána, dňa 20. decembra 1870, sa na novú železničnú stanicu v Žiline ponáhľalo veľa ľudí. O jedenástej hodine nastala tá jedinečná a neopakovateľná chvíľa. Z mažiarov zaduneli výstrely, miestna hudba zahrála slávnostné fanfáry. Do Žiliny vošiel, zo smeru od Těšína, pod oblakmi dymu a v sprievode syčiacej pary, posol novej doby, prvý skúšobný vlak Košicko-bohumínskej železnice. V tomto pamätnom roku 1870 dostala Žilina jedinečný vianočný darček. Nové, na tú dobu najrýchlejšie a najvýkonnejšie spojenie s okolitým svetom, spojenie na trati Košicko-bohumínskej železnice.

Tento prvý skúšobný vlak otvoril dokorán bránu nových možností obyvateľom mesta. Poslúžil obchodníkom, podnikateľom a veľkostatkárom z okolia, rozvoju obchodu a podnikania na území mesta. Zrodilo sa nové mesto Žilina, mesto nového storočia.

Výhody, ktoré spojenie po železnici pre mesto prinieslo, nenechali na seba dlho čakať. Už v nasledujúcich desiatich rokoch vzniklo v Žiline niekoľko nových menších priemyselných podnikov, ktoré však, až na výnimky, neboli schopné konkurencie a časom zanikli (napr. parný mlyn a ďalšie).

K ďalšiemu rozvoju mesta prispelo aj otvorenie prevádzky na Považskej železnici v novembri 1883, ktorej konečnou stanicou sa stala stanica Nová Žilina. Žilina sa stala významným železničným uzlom v hornom Uhorsku, neskôr na severozápadnom Slovensku. Dobré spojenie po železnici smerom na východ, sever a juhozápad významne prispelo k rozvoju miestneho priemyslu. V roku 1891 vznikla v Žiline Uhorská továreň na vlnené látky, vojenské súkno a koberce, ktorú dnes všetci Žilinčania poznajú pod názvom Slovena. Z ďalších závodov to bol elektrický závod Helios, ktorý od roku 1896 vyrábala dynamá a elektromotory. V roku 1895 to bola chemická továreň Hungária, dnešné Považské chemické závody a pod.

RAJEC

Nachádzať sa na trase železničnej trate, alebo čo i len v jej blízkosti, to bola na konci 19. storočia snaha predstaviteľov každého mesta, či obce, nielen na území horného Uhorska.

Po získaní železničného spojenia zo Žiliny v troch spomenutých, a pre rozvoj obchodu a miestneho priemyslu dôležitých smeroch, dostalo sa opäť do popredia spojenie priamo na juh Rajeckou dolinou cez mesto Rajec a ďalej do Prievidze. Úvahy o výstavbe železničnej trate zo Žiliny smerom na juh neboli vôbec nové. Pôvodné návrhy takéhoto spojenia pochádzali z osemdesiatych rokov, z čias tesne po otvorení prevádzky na Košicko-bohumínskej železnici. Prekážkou pri uskutočnení pôvodného zámeru však nebol iba nedostatok financií, ale aj neujasnenosť vedenia trasy. Kým smer na Rajec bol bez problémov, pretože úzka dolina neposkytovala iné možnosti, na smer vedenia trasy železničnej trate od Rajca sa núkali dve alternatívy. Jedna smerovala na Čičmany, kde by trať končila, druhá uvažovala o vedení trate ďalej na juh do Prievidze. Projekt to bol síce smelý, no finančne dosť náročný, pretože počítal s prekonaním horských masívov Strážovských vrchov a Malej Fatry tunelmi.

Podnikatelia sa preto orientovali na stavbu úzkorozchodnej železnice zo Žiliny cez Rajec do Čičmian. Tento projekt s rozpočtom 1 170 000 zlatých podporovali najmä obecné rady v Rajci a Čičmanoch, ktoré očakávali, že stavba železnice "... zdvihne úroveň a umožní rozvoj priemyslu a zvýši zdroje príjmu ľudí...", ako sa uvádzalo v memorande z roku 1894. Na stavbu železnice upisovali peniaze nielen obce, ale aj súkromníci, statkári a podnikatelia, ktorí mali obchodné záujmy v Rajeckej doline.

Záměr na stavbu úzkorozchodnej železnice čoskoro ustúpil snahám o stavbu trate s normálnym rozchodom, ktorá by viedla z Rajca do Nitrianskeho Pravna a Prievidze. Na tento projekt sa prihlásili i viacerí záujemcovia, ktorí však neboli schopní ho financovať a zdá sa, že skôr špekulovali s predajom práv na stavbu železnice.

V decembri 1895 dostal povolenie na prípravné práce pre stavbu trate zo Žiliny cez Rajec a Nitrianske Pravno do Prievidze Pavol Ordódy, obyvateľ obce Bohatá (dnes súčasť Hurbanova). Povolenie bolo platné jeden rok. No už v júli 1896 dostal povolenie na predpráce pre železnicu Žilina - Rajec Leopold Herber, veľkostatkár a titulárny konzul belgického kráľovstva z Rohova pri Senci.

Po tomto všetkom už bolo isté, že železnica bude mať normálny rozchod. Z finančných dôvodov sa však stále uvažovalo iba o prvej časti trate po Rajec v celkovej dĺžke 20 kilometrov. Zamýšľaná stavba však stále ostávala v prípravnej fáze. Seriózne jednanie začali až v roku 1897, keď sa utvorila účastinná spoločnosť miestnej železnice Žilina - Rajec. Na jej stavbu prispeli všetky mestá a obce ležiace v Rajeckej doline. Samotné mesto Žilina upísalo účastiny za 5 000 zlatých. Župné zastupiteľstvo v Trenčíne vo svojom oznámení uhorskému

ministerstvu obchodu príspevky obcí komentuje týmito slovami: "Je to pekné, lebo tieto obce už raz odhlasovali pomoc na stavbu úzkorozchodnej železnice zo Žiliny cez Rajec do Čičmian. Tieto odhlasované čiastky sú dôležitejšie pre tieto obce, pretože normálnorozchodná železnica Žilina - Rajec má väčší význam pre záujmy dopravy a bude im lepšie slúžiť...".

Ustanovením účastinnej spoločnosti a poskytnutím príspevkov od obcí bol vyriešený základný problém financovania stavby, takže sa mohli nechať vypracovať projekty. Počas niekoľkých kratších jednaní sa vyriešili aj nejasné majetkové spory, keď ceny pozemkov pre železnicu kvôli špekuláciám neúmerne stúpili. Väčšie problémy nastali pri požiadavkách na vybudovanie prístupových a obchvatných ciest v trase železnice a pri stavbe priecestí ako úrovňových križovatiek železničnej trate s cestnou komunikáciou. Tak tomu bolo aj pri zaústení trate do žilinskej stanice, kde trasa trate križovala krajinskú cestu. Vtedy sa totiž budoval podjazd pod železničnou traťou Košicko-bohumínskej železnice a mesto Žilina žiadalo, aby aj trať vedúca smerom do Rajca prechádzala ponad cestu. Rozhodnutím župného úradu sa vyriešili nielen tieto nezrovnalosti, ale aj otázka umiestnenia niektorých staníc.

Stavba trate zo Žiliny do Rajca sa pripravovala v období, keď už boli minulostou názory predstaviteľov obcí o tom, že železničná trať by mala viesť čo najďalej od obytných domov v obci, aby obyvateľov a dobytok vlaky svojím hukotom nerušili. Predstavitelia každej obce sa naopak snažili o to, aby mali železničnú stanicu umiestnenú čo najbližšie k obytnej časti. Preto sa niekedy muselo siahnuť ku kompromisom.

Keď sa obce Porúbka a Turie nemohli dohodnúť o umiestnení nákladnej stanice (dnešnej zastávky a nákladiska), rozhodlo župné zastupiteľstvo, aby sa táto postavila medzi oboma obcami, bližšie k Porúbke, kde bol vhodnejší terén. Po doriešení všetkých sporných otázok sa mohlo pristúpiť k vytýčeniu trasy a k samotnej výstavbe trate.

Povolenie na stavbu železničnej trate bolo vydané 10. novembra 1898 a s jej ukončením sa počítalo v roku 1900. Celá stavba bola zadaná firme Alvin Arnoldi z Viedne. Stavebné práce pokračovali veľmi rýchlo, pretože na trase neboli žiadne prekážky. Celá trať merala 21, 285 km a rieku Rajčanku musela preklenúť po štyroch mostoch. Technické parametre trate zodpovedali predpisom pre miestne trate, to znamená, že nápravový tlak bol stanovený na 10 ton na jednu nápravu a minimálny polomer oblúkov 250 metrov. Slávnostné otvorenie prevádzky sa vďaka vysokému pracovnému tempu mohlo uskutočniť už 10. októbra 1899.

Po otvorení bola prevádzka na miestnej železnici zo Žiliny do Rajca zmluvne odovzdaná spoločnosti Košicko-bohumínskej železnice za 50 percent zisku. Druhá polovica zisku bola určená pre účastinnú spoločnosť miestnej železnice. Povolenie na prevádzku železnice platilo 90 rokov.

Železnica otvorila - ako sa aj predpokladalo - bránu do Rajeckej doliny, hlavne pre obchodníkov a podnikateľov. Podmienila výstavbu nových podnikov v obciach Rajeckej doliny. Tak sa stalo, že v roku 1911 bola otvorená prevádzka cementárne v Lietavskej Lúčke a v Rajci sa postavila súkenná továreň. V okolitých lesoch sa tiež zvýšila ťažba dreva, a čo bolo pre miestnych obyvateľov najdôležitejšie, podstatne stúpili

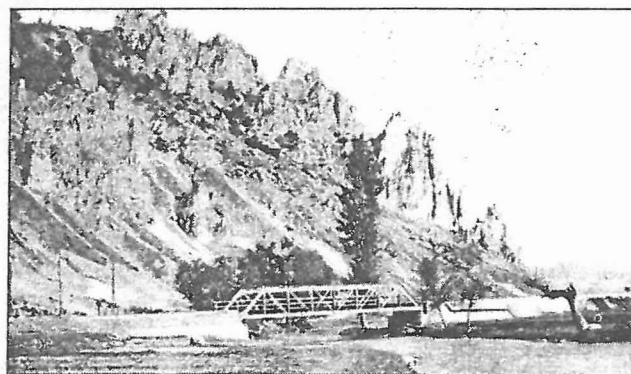
pracovné príležitosti a tým aj zamestnanosť. Obyvatelia jednotlivých obcí sa však nemuseli orientovať na prácu v lese neďaleko svojej obce či na prácu v cementárni alebo v súkennej továrni, ale vlakom sa rýchlo a bezpečne aj v nepriaznivom počasí dostali do práce aj v niektorom z podnikov v Žiline.

Nech tento príspevok súčasníka je spomienkou na všetkých, ktorí svojou statočnou prácou na stavbe miestnej železnice zo Žiliny do Rajca pomohli otvoriť bránu do Rajeckej doliny a tým odhaliť jej krásy pre hostí zblízka i zďaleka.

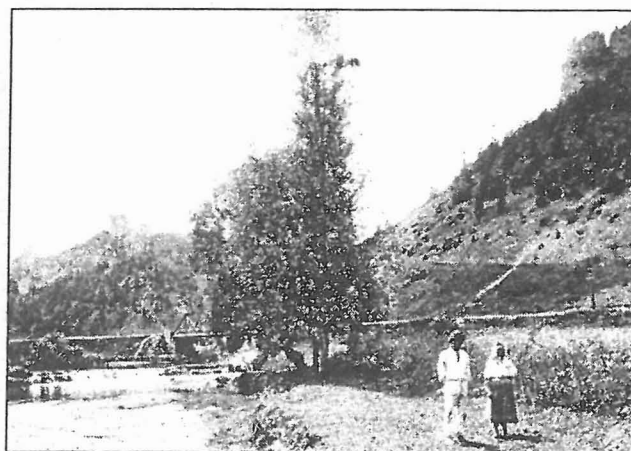
Nech je spomienkou a vyjadrením vďaky aj tým, ktorí sa pričínili o jej zachovanie až do dnešných dní.

Tak teda šťastnú cestu na ďalších
100 rokov naša RAJECKÁ ANČA!

PRVÉ MOSTY NA TEJTO TRATI ZACHYTENÉ NA DOBOVÝCH POHĽADNICIACH

Železničný most poniže Poluvsia, klasicky nitovaný
(okolo r. 1900)

Železničný most powyše obce Porúbka
(20. roky)

A ČO SA O TEJTO VÝZNAMNEJ UDALOSTI PÍŠE V KRONIKE MESTA RAJEC?

Prvé pojednávanie o stavbe železnice bolo 25. augusta 1894. V zhromaždení zastupiteľského zboru pod predsedníctvom richtára Mórica Hladného z 23 členov 21 hlasovalo za stavbu železnice, ktorú chápali ako prospešnú pre Rajec. Jozef Kardoš a Martin Ruček hlasovali proti stavbe. Po dlhšom rokovaní bolo utvorené z členov obecného zastupiteľstva konzílium (Jozef Uhlárik, Ján Šujanský, Andrej Uhlárik, Jozef Kada, Jozef Kardoš, MUDr. Ferdinand Pokorný, Jakub Telek, Ján Červeňanský), ktoré pôjde do Rajeckých Teplíc a bude v mene obce s pánom vicišpánom pojednávať o príspevku obce Rajec na železnicu.

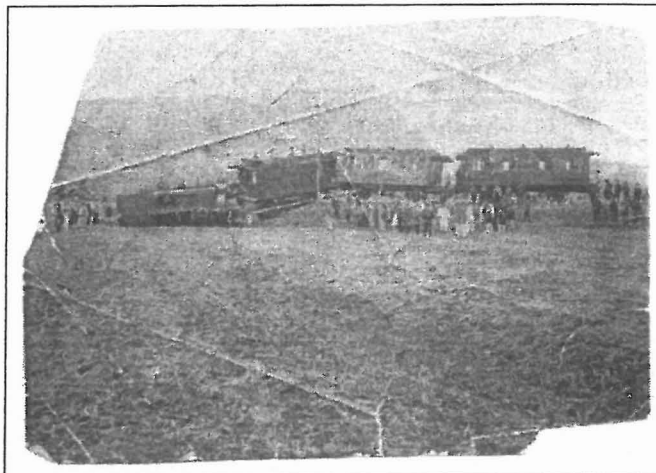
Dňa 16. septembra 1894 sa hlasovalo, či obec Rajec má na železnicu prispieť raz navždy 60 000 zlatiek a ročne na úrokoch 3 000 korún. Za hlasovalo 14 členov: Jozef Uhlárik, Leopold Pikler, Jakub Telek, Pavel Jasniger, MUDr. Ferdinand Pokorný, Jozef Lamoš, Ján Šujanský, František Nemček, Móric Zweigenthal, Leo Zweigenthal, Armin Eiser, Ján Červeňanský, Jozef Kada, Edo Schmuck. Proti hlasovalo 11 členov: Šimon Frivaldský, Andrej Šimko, Rafael Stanko, Peter Rybárik, Peter Smieško, Jozef Židek, Jozef Holly, Móric Frank, Ján Pažický, Móric Kohn, Ondrej Uhlárik. Hlasovania sa zdržali richtár Móric Hladný, notár Jozef Pokorný a Martin Ruček.

Na základe tohoto hlasovania bolo uznesené, že obec Rajec príspevok na železnicu dá. Uvádza sa, že navrhnutá úzkokoľajná vicinálna železnica v Rajeckej doline je pre obec Rajec z obchodného ohľadu a hospodárstva veľmi dôležitá. Touto železnicou bude vyhovené dávnyim túžbam obce. Obec vo svojom vlastnom záujme je ochotná podporovať uskutočnenie tejto železnice morálne i hmotne a k jej vystaveniu jej bude materiálne prispievať. Obec Rajec prepustí bezplatne k cieľom vystavenia železnice na obecných pozemkoch potrebnú hlinu na robenie tehly, kameň k pálieniu vápna a štrk k staviteľským cieľom i lámame kameňa. Dovoľuje potrebné pozemky dľa potreby zaujať a stavebné práce akonáhle si povolenie zadovážia započat' a v nich nepretržite môže pokračovať. Pozemky budú vyvlastnené čo v najlacnejšej cene alebo darovacím spôsobom.

Koncesionárom úzkokoľajnej železnice Žilina - Rajec bol brnenský bankár Leopold Herber, ktorý na základe nariadenia Vysokého ministerstva obchodu žiadal udelenie podpory od obce Rajec, lebo iba s príspevkami vystavenie úzkokoľajnej vicinálnej železnice stať sa môže.

Dňa 1. septembra 1897 v zápisnici obecného zastupiteľstva sa uvádza: Obec Rajec sa zaväzuje v tom páde jestli by koncesionár povolenie k stavbe železnice zaopatril a ku skutočnému vystaveniu druhý by pristúpil, koncesionárovi alebo jeho právnenému nástupcovi k stavebným nákladom od 1. januára toho roku ako k stavaniu prikróči, za 50 jeden za druhým nasledujúcich rokov ročite 3 000 korunami prispievať.

Keby obec nemohla zaviazaný ročitý príspevok z obecných dôchodkov zaokryť, bude tento rozvrhnutím obecnej dane zaokrytý. Obec sa zaväzuje, že koncesionára alebo jeho nástupcu pri vyvlastňovaní pozemkov bude všemožne podporovať, aby pozemky mohol obdržať čo v najlacnejšej cene a aj zdarma. Potom členovia zastupiteľského zboru v mene obce hlasovali, či je obec ochotná na rajeco-žilinskú vicinálnu riadno-koľajnú železnicu za 50 rokov skrz amortizáciu vyplatiť sa majúcej istiny 60 000 zlatiek ročitý príspevok 3 000 korún dávať. Za tento návrh hlasovalo 19 členov: Móric Hladný, Žigmund Jasniger, Leo Pikler, Dávid Zweigenthal, Edo Schmuck, Pavel Jasniger, Ján Červeňanský, Edo Pikler, Jakub Telek, Móric Frank, Móric Kohn, Armin Eiser, Arnold Kalužay, Fernc Hofmann, MUDr. Ferdinand Pokorný, Peter Rybárik, Rafael Stanko, Jozef Golier, Jozef Pokorný. Proti hlasovalo 11 členov: Jozef Kada, Jozef Uhlárik, Jozef Kardoš,

Vykoľajenie rajeckého vlaku pri Bytčici v roku 1923

Ondrej Uhlárik, Peter Smieško, Jozef Židek (Gapko), Imrich Frivaldský, Štefan Jančovič, Štefan Cinko, Ján Jančovič, Jozef Židek (Šandor), nehlasovali richtár Ján Šujanský a farár František Nemček.

Na pojednávanie o železnici v Žiline 1. januára 1899 boli k obhajobe záujmov obce vyslaní richtár Ján Šujanský, Jozef Kada, Jozef Uhlárik, Jozef Kardoš, Štefan Jančovič, Armin Eiser a Rafael Stanko.

Dňa 7. mája 1899 boli ustálené podmienky pôžičky 60 000 zlatiek - pôžička bude amortizovaná a v priebehu 50 rokov bude vyplatená.

Dňa 15. októbra 1899 v zápisnici zastupiteľského zboru obce Rajec sa píše, že cesta k železničnej stanici vedúca, na ktorú obec Rajec prispieť má 1 084 korunami a 50 filiermi, je podujimateľstvom železnice nadmieru draho zarátaná. Na vystavenie tejto cesty obec Rajec má prispieť jednu tretinu, preto obec znovu prosí o ocenenie tejto cesty a o zrušenie na ňu predpísaných výdavkov. Povolenie stavania železnice bolo obdržané až v roku 1899.

Obec však bola veľmi zaťažaná príspevkami na železnicu, preto sa usilovala o zrušenie príspevku. Na zasadnutí obecného predstavenstva 2. decembra 1900 Karol Baroš - rajecký farár, člen obecného predstavenstva "tú predlohu robí, že povinovatý príspevok na železnicu tak náramnú ťarchu na občanov tunajších uvalil, že by bolo potrebné z ohľadu ulavenia teže ťarchy u vysokej vlády pomoc hľadať, aby táto budto základné úpisy v hodnote 60 000 zlatiek prevzala, alebo tento obnos peňažitý na ľavné úroky obci vypožičala a narádza, aby zo stránky obce jedna väčšia deputácia do Budapeštu bola vyslaná, ktorá by vysokej vláde prosbu obce v spôsobe memoranda predniesla a spolu narádza, aby sa snemový vyslanec p. Valér Šmialovský ako aj hlavný župan stoličný k vedeniu tejto deputácie a prerokovaniu prosby obce poprosili."

Predloha táto jednohlasne bola prijatá a pod predsedníctvom Karola Baroša, Jozefa Uhlárika a Mórica Hladného má sa zostaviť prosba, s ktorou MUDr. Ferdinand Pokorný a krajský poslanec Šmialovský majú žiadať u vysokej vlády, aby ona základné úpisy v hodnote 60 000 zlatiek odobrala a obec od ťarchy platenia ročitých 3 000 korún úrokov oslobodila, lebo aspoň aby ten peňažitý obnos obci dľa ročitých 3 % úrokov prepožičala.

Ďalej aby na území obce nejaké obchodné podniky ako fabriky zaviedla, aby obyvateľstvo nebolo nútené v cudzine vyhľadávať prostriedky k výžive, lebo nájde stály zárobok doma. Cestovné výlohy vyslaných do Budapešti budú hrazené.

Z HISTÓRIE VÝSKUMU RAJECKÉHO NÁREČIA / 71.

Nárečie vo Fačkove

Miloslav SMATANA

“Na Kľakovej skaľe tri kosírki visia,
jednu z nich dostaňem, aj keď ma obesia.

Na Kľakovej skaľe tak pekne bubnújú,
fačkofských mláďencov na vojnu verbujú...”

(Ľudová pieseň z Fačkova)

Po predstavení nárečia z Čičmian (Spravodaj mestského múzea, 1998) sa v siedmom pokračovaní o nárečí Rajca a najbližšieho okolia preniesieme po prúde Rajčanky do neďalekého a nemenej národopisne i nárečovo zaujímavého Fačkova. Výskum nárečia vo Fačkove sme uskutočnili (podobne ako v Čičmanoch) na jeseň v roku 1985. Ak porovnáme nárečia oboch obcí zistíme, že sa v mnohom podobajú, no pri pozornejšom počúvaní môžeme odhaliť niektoré odlišnosti. Obyvatelia Fačkova však tvrdia, že “Čičmanci viprávajú ináč ako Fačkovci”. Nasledujúca ukážka prepisu nárečia z Fačkova poskytuje možnosť vytvoriť si základnú predstavu o tomto dialekte:

Šeljako to bolo. Tvrde pomeri boli volakedi. Tri roki som mal ke_mi mama umrela. Vichoval som sa pri starém ocovi, do školi som chodol málo. Chodol som šez zím, afe kebi som to pozbieral dohromadi, aňi dobre tri zimí som nēchodol. Lebo som pásel, pravda, musel som páz_a tak, na jar som máji prestal chodiť a začiatkom novembra som zase začal chodiť do školi. Bol majetek, tak som musel na tem majetku pást, pravda. Fšetek statek, ofce, koňe, kravi, šecko. Potom prišla druhá svetová vojna, potom do toho...

Starí otedz ten žil osemďesiatpeď rokov. On bol jako roľník, gazda, no. Boli zme dva chlapci, dvaja bratia, otedz odešiel d'evactodvanástem do Ameriki a prišla vojna potom, tag zme nēmalí s_ňim kontaktu. Ces tú prvú svetovú vojnu to bolo. Ná potom zme, uš pri tem starém otcovi, zme gazdovali. Tam bolo roboti dosc. On sial, bolo treba sial, kosiť, zväžať. Skrátka, nuž jako poľnohospodárske práce, pravda. Zme boli aj doz_malí, afe zme sa museli chopi_těš tej roboti, lebo sám_p_si nēbol poradel. Šak bola stará manka žila, jako jeho žena. Afe nēvlasná stará manka. Tak potom zme boli uš takí trošku cudzenší, pravda, pri nēj. Afe dobre bolo, že ešče aj tag bolo. Prestala svetová vojna, tak potom brad narukoval. Já som potom zostal doma ešče na tem gazdofství, aj keď brat prišiel potom zaz já som narukoval na vojenčinu. Potom on sa ožeňel, tag už bolo lepšie, pravda. Lebo stará manka umrela a boli zme tri roki len sami s_ťim starím otcem. Aj kuchárvoch zme robeli, aj fšetko, pravda. Zme si robeli brindzu doma. Kedz_me mali ti ofce, tag zme si brindze narobeli a sir. Sir býval kedisi. To sa z_ofčieho mlieka, zaklagalo sa to, ná potom sa s_teho urobol ten sir, sofu sa to nasolelo a uš potom sa vitvorela s_teho brindza, pravda. To bola ozaj čisto ofčia brindza.

S_chlebom to bolo biedné. Čo ja pamatám ešče málo boli kupované múki, len z_domáceho si namleli. Jačmeň, gdosi zasial aj žito, no mal žita, alebo reži, afe teho bolo meňej. U nás sa tag nērodeľo, u nás jačmeň, oves, z_ofsa. Afe jačmeného chleba som sa najedel aj dos, právda, lebo múki nēbolo, no. A už zme mali koňe, zme chodeli na furmánku, tag zme si lebo kúpeli teho chleba, uš teďi sa dalo kúpiť chleba.

Rozprával I. Janiga, narodený v roku 1902
vo Fačkove

V skutočnosti sú si nárečia vo Fačkove (ďalej Fa) a Čičmanoch (Či) veľmi podobné. Obe totiž patria k hornotrenčianskemu typu severozápadoslovenských nárečí. Ich originalitu vytvára najmä lexikálna rovina, pričom obe nárečia disponujú viacerými vlastnými lokálnymi pomenovaniami reálií, dejov a činností z dedinského spoločenského života, rôznych zvykoslovných úkonov a pod. Na niektoré odlišnosti v jednotlivých jazykových rovinách nárečí vo Fa a v Či upozorníme v nasledujúcom texte.

Hláskoslovnú rovinu nárečia vo Fa charakterizujú reflexy za pôvodné *a, bežné v (severných) západoslovenských nárečiach, napr. a v krátkej pozícii po labiálnych konsonantoch (*zarábat*) a tiež aj v krátkej pozícii po pôvodných mäkkých velárnych konsonantoch (*gate*). V Či je popri uvedených výrazoch aj *zarábät, gâte*.

Zaznamenali sme presah stredoslovenských reflexov *rat-, lat-* za pôvodné *ort-, olt-* s cirkumflexovou intonáciou (*rakita, ráždie, rásocha, laňi*), ale aj podoby *rvoštinka* (= kvások na kysnutie chlebového cesta), *ruost, ruozvora, vloňi* (v Či napr. *ruost, ruosporek, ruozvora, rasocha*).

Za pôvodnú nosovku *ɤ* v krátkej pozícii po labiálnych i nelabiálnych konsonantoch je na mieste v minulosti sa často vyskytujúcej výslovnosti *ã* (podobne ako to je v Či, napr. *máso*,

pásť, päť, deväť) vokál *a* (*maso, pata, pädesiat, žrieba, patnás*), menej *e* (*peť, naspameť, največie*). Vo všeobecnosti platí, že smerom od Čičmian k Rajcu (Rj) výslovnosť *ä* klesá. V súčasnosti ju vo Fa takmer nepočuť, v našom výskume sme ju nezaznamenali. Vo Fa je výslovnosť *vac* (= viac) v Či *viac*.

Za staré jery aj vo Fa vznikla vo všetkých pozíciách jediná striednica *-e* (*chrbet, bečka, buben, veš, ocet, zdechla, deska, sveker, rež* (= obilnina), *orel, len* (= ľan). Toto tvrdenie platí aj o zámenných príslovkách (*keď, keď, keďi*), o predložkách a predponách (*ze sebu, zebrač, ve vodze, beze mňa, ode mňa, ke mňa*), o slovách so slovo tvorným sufixom typu *piesek, cesnek*, okrem prípadov *veňiec, koňiec* (takáto situácia je aj v Či, no v Rj je napr. *koňec*).

Rozdiel medzi nárečiami oboch obcí je aj v niektorých prípadoch realizácie reflexov za pôvodné dlhé *ó*: Fačkov - *vol, buob, muohol*, Či - *vól, bób, mohol*.

V oboch obciach je výslovnosť *von* (= on). V opisovanom nárečí sme zaznamenali tendenciu k zachovávaniu dĺžok (neplatí vždy pravidlo o rytmickom krátení): *hlásniči, strážník, dáva* a pod.

Vo Fa nie je asibilácia, Fačkovčania nápadne mätko vyslovujú slabiky *de, te ne, di ti, ni* v slovách ako *t(i)da, mat(i)er, dieť(i)da, ot(i)ec* a pod. (*i* v zátvorke označuje výraznejšiu mätkú výslovnosť). Mätké *d', t'* je prítomné aj v slovesných tvaroch prítomníka a na konci slov (*praďie, nesete, dojit', dost'*). Neprítomnosť asibilácie patrí k základným znakom, ktoré vydeľujú obce Fa a Či od ostatných obcí s rajeckým nárečím. Je tu však (ako v celej Rajeckej doline) podoba *cma* (= tma), *dosc, starí ľudia, muzikanci*. Vo Fa aj Či je mätká výslovnosť slova *svaďba*.

Podobne ako vo väčšine obcí Rajeckej doliny je aj vo Fa celkom bežná zámena slabičného *l* na *u*: *sunko, duho, jabúčko, dužník* a pod.

Protiklad párov *l - l'* (*blato, orel, pól - ľad, ľubic, ľen, ľiscie*) a *n - ň* (*ňeviem, ňesmie, koňe, slaňina - konskí, buben, ľen*) sa zachoval. Často počuť aj podoby *plní, vlňa*, príp. *krč, vřba, vřšok*, v Či bez kvantitivy *vřšok, krč* (ale *vřba*).

Nastáva tu znelostná neutralizácia *v* na *f* v strede a na konci slov: *hláľka, krf, prf, ľčera*, počiatočné *v* (aj vo funkcii predložky) sa vo výslovnosti buď neutralizuje alebo zaniká: *ľ_kotľe, ľčera, čela, dovec* (= vdovec), *ziat', šecsek* (v Či - *čera, ľčela, kotľe*).

Zmena *ch* na *k* je v prípadoch *kcem, ňekcem*, tiež v komparatívnych tvaroch *sukšľ, sukšie* a v skupine *sch* na začiatku slova *skovac sa, skodi, sknúc*. Rozdielnosť vo výslovnosti *h-ch* je zreteľná, v niektorých slovách sa však tieto hlásky zamieňajú (napr. *ňehac, ňehaj, ňehajce*).

Vo väčšine obcí Rajeckej doliny nastáva zmena *k* na *g* v prípadoch typu *gdo, ňiegdo, ňigdo, volagdo*, no vo Fa je aj *chto, ňiechto*.

Vo Fa sa zachovávajú skupiny *dl, dn* (*jedna, sadlo*), *šč* namiesto *šľ* je vo väčšine prípadov: *ešče, ščedri, kúšček, osušček, ščiplavi*. Nevyskytujú sa tu zdvojené spoluhlásky: *odich, otca/oca, mlači, raní, pana, ňikšľ, vojak* a pod.

Z typických tvaroslovných znakov spomenieme substantívne tvary nom. sg. *mřkeľ*, log. sg. fem. *na noze, von na tej harmaňice hral*, nom. pl. masc. *dvaja richtári* (v Rj *dvaja richtária*), gen. pl. fem. a ak. sú tvary *ihel, svieček, jamék*, v masc. je podoba *dvoch/dvých bratvo, sinvoch, patnáz rokvo, napiez osúchvo*. Je tu adjektívny tvar *božľ*, imperatívne tvary sú *choť!, poďme!, choťe!*, oproti rajeckým *choj!, pome!, icce/chojce!* Imperatív je *řľ* (podobne aj v Či), v Rj je *řsc*. Zámenné tvary *ím, řch* sa vo Fa vyskytujú vo ľormách s protetickým *h*: *hím to spravel, hřch tam zbadal*. Komparatívne tvary prísloviak majú podoby *chladřnej, dužiej, chřtriej* (rýchlejšie), *daliej, řikovňej, dukšie, ukšie*.

Na rovine tvorenia slov vyberáme nasledujúce doklady: *spevár* (spevák), *vřľák* (řřľoš), *bielok, žútek* (v Rj *bielko, žútko*), *bachřáč* (brucháč), *ofsienka* (ovsená slama), *mokřina* (močarina), podoby *Slováčka, Ruska* (v Rj aj *Slovenka, Ruskiňa*), *dverce* (malé

dvierka); hypokoristiká príbuzenských názvov sú *tato, taťčko*, no aj *ňaňo, ňaňko, ňaňičko, mamulka*, hypokoristiká rodných mien napr. *Jančo, Jaňiček, Jožičko, Imřiško, Paľuško, Franco, Kača, Katka, Marina, Marka, Mariša*. Príslušnosť k nejakej rodine sa najčastejšie vyjadruje privlastňovacím prídavným menom utvoreným od priezviska pomocou prípony *-vo*: *Jožo Mikul'vo, Paľo Kubvo, Ondrej Očkvo* a pod. Niektoré ďalšie osobité slovo tvorné podoby sú napr. *dláco, oharek, oplatek, gombika, krásť* a pod.

Z bohatej a rôznorodej fačkovskej lexiky vyberáme na ilustráciu niekoľko výrazov podľa základných tematických okruhov:

Krajina, počasie: *zákluka - zákruta, šľakovať* - stopovať zvierá, *šuter* - kameň, *pirt'prť* - úzky chodník pre zvieratá vo vrchoch, *pluta* - zlé počasie, dážď s vetrom, *ľadovec* - ľadové krúpy, *polodňie* - poludnie, *mokřina* - močarina, *blřskavica* - búrka, *sunko* - slnko...

Rastlinstvo: *šľepá ruža* - vlčí mak (*Papaver rhoeas*), *pichľiac* - bodliak (*Carduus*), *poľňie jabúčka* - plánky, *lohiňa* - hlohýňa (*Pyracantha*), *zimozel'ň* - popínava rastlina (*Vinca*), *ploščice* - sorta planých hrušiek...

Poľné a domáce zvieratá: *borsuk* - jazvec, *pandraľ* - larva chrústa, *voľe/vole* - vak v hrdle slepky, hrvoľ, *husár* - gunár, *škurát* - vemeno kozy alebo ovce, *šimeľ* - kôň bielej farby, *fukso* - žltý kôň, *cigáň* - čierny kôň, *hňedák/hňedko* - červenohnedý kôň, *ľiso* - kôň so znakom na čele, *čapor* - pastiersky bič...

Poľnohospodárstvo: *kopi/bapki* - kôpky suchého sena na ľúke, *ščec* - hrebeň na česanie konopí, *zbožie* - obilie, *košina* - väčšie sane na vozenie hnoja s ochranným lieskovým opletením, *stokľaska* - rasca, *oves* - ovos (*Avena*), *rež* - raž (*Secale*), *ľen* - ľan (*Linum*), *semeňica* - práce okolo semenných rastlín, spracúvanie semien týchto rastlín, *pohánka* - úžitková rastlina (*Fagopyrum*), *řibizľe* - říbezle (*Ribes*), *ružiaki, svetľaki, cibulľaki, krasaľci* - odrody zemiakov, *cukrovina* - prirodzená sladkosť ovocia...

Dom a jeho príslušenstvo: *mazať* - bieliť, *ňatoň* - klát, *skřižľa* - škridla, *topor, zaháňáč* - druhy sekier, *ľajsňa* - bočná doska na posteli, *plotňa* - platňa na sporáku, *habán* - nôž, *pecík* - vrchná časť pece, *putňa* - drevená nádoba na vodu, *váľat'* - hladit' prádlo, vaľací piest, *váľek* - pomôcky na chladenie posteľného prádla aj odevov, *řiahovica* - kopa palivového (metrového) dreva...

Jedľá, nápoje a ich príprava: *cirki* - zápalky, *vřchnák* - krajec chleba, *bochňička* - peceň, *řřicľa* - podlhovastý bochník chleba z obchodu, *stoklasová polievka* - rascová polievka, *mřvance, koški* - šupy, *sušanki* - sušené ovocie, *mutvica* - drevená miešačka, *ľopatka* - ľopárik, *treľ* - strúhať, *křška* - sadnuté

mlieko, *mfezivo* - prvé kravské mlieko po otelení, *kúb* - šunka, *šupiť* - lúskat fazuľu, *zbanka* - nádoba na mútenie mlieka, *nalievať/napchávať* - plniť jaternice, *kachľe, radosník, baba* - rôzne druhy (sladkých) svadobných koláčov, *smítka* - malý kúsok, *kapusnica* - kyslá šťava zo sudovej kapusty, *piekli tak, až hučalo f_komíňe* - o väčšom pečení napr. pred svadbou...

Odev a obuv: *šúchi* - šaty, *lata* - záplata, *kijac* - bakuľa, palička s okrúhly rúčkou na podopieranie, *chvost* - vrkoč, *zaušnice, zmlínať* - tlačiť, omínať (o topánkach), *špindlík, širák* - klobúk, *kasaňica, rukáfce, zápona* - základné súčasti ženského oblečenia, *reformni* - spodné ženské nohavičky, *životek* - časť sukne, *uriasení, súkenáki* - súkenné nohavice, *fabrické súkno* - priemyselne vyrobené, *sveder, onuški* - onuce, *nátkončie* - remienky do krpcov na upevnenie návlačiek, *naovlaki, návlački* - vlnené ponožky, *rubáček* - spodnička z domáceho plátna, *krkuľe* - pevná podložka pod ženský účes, na ktorý sa zakladal čepiec...

Dedina a spoločenský život: *vrchovec* - vianočný stromček, *obľeváki* - oblievačka na Veľkú noc, *Ducha* - svätodušné sviatky, Turíce, *chodiť na vohľadi, slúbeňica* - snúbenica, *starí svat* - starší na svadbe, *zavjaňie* - čepčenie nevesty, *baviť* - varovať dieťa, *pana* - bábika, *viť veňiec* - pripravovať sa na svadbu u nevesty v predvečer sobáša, *kočka, široká, poseľ* - funkcionári na svadbe, ktorí majú na starosti určité svadobné zvyklosti a ich realizáciu, *ústová harmaňika* - ústna harmonika, *muzikanci husličkári* - ľudová kapela, v ktorej prevažujú hráči na husle, *sobášovať* - vykonávať sobášny akt, *mazaňie* - hostina na druhý alebo tretí deň po svadbe pre "zábavychtivých" svadobníkov, *kražlica* - maľované veľkonočné vajičko...

Zdravoveda a človek: *prskačka* - nádcha, *dáviť* - vracat, *štukať sa* - čkať sa, *gambí* - pery, *kozák* - suchý nosný hlien, *pútec* - cestička vo vlasoch, *kviakat'* - ťahať za vlasy, *čerevá* - vnútornosť, črevá, *pivo vážiť'* - vo dvojici sa navzájom prevažovať na chrbtoch (uľavovať si tak pri bolesti v krížoch), *chorí jak kolera* - veľmi chorý...

Rôzne: *čifej/čil'* - teraz, *prezvediel sa* - podozvedat sa, popytovať sa, *do posľetku* - do poslednej chvíľe, *tlapkavý* - ploský, *červení jak rak* - veľmi červený, *konope zasiat'* - zatancovať si, *viňať'* - vybrať, *ňeboví* - bledomodrý, *blískaví* - ligotavý, jagavý, *hích vipreľi* - vymkli ich, zamedzili im prístup...

Kvôli bližšej ilustrácii fačkovského nárečia pripájame aj prepis nárečových rozprávání, ktoré boli nahraté v r. 1985 v domoch jednotlivých rozprávačov.

Pripomínáme, že v ukázkach z nárečia používame zjednodušený fonetický prepis: zapisujeme napr. zložky *dz, dž, ch*, v prepise používame len *i*, mäkkosť označujeme mäčkčonom

v každej pozícii, t.j. aj pred *e, i*, na mieste, kde sa vyslovuje tvrdo, píšeme tvrdé spoluhlásky, v teoretických popisoch nárečia označujeme znakom *i* tzv. neslabičné *i*, nepoužívame osobitný znak pre slabičné *r, l (ř, ř)* a pod.

Z predsavadobných zvykov

Rozprávala Š. Hollá, narodená v roku 1920 vo Fačkove

Jó, boľi šelijaké zviki keť sa sobáš robel. Boľi, a aké pekné! Nám sa toto, terajšie svadbi vobedz neľúbia. To je g_ňičemu ňeňi. Staroverská svadba bola veselá! Speveľi, tu pre tú mladú keť prišli, prišli spevom. Sobota večer pred svadbu...

Prvej bývali svadbi pondelok. V nedeľu večer u téj mladuchi sa, to povedali, vil veňiec. Tam sa zešla jěj rodina aj susetki prišli, krsná mama jej, birmovná a družički. Ve štvrtok, pre tú svadbu mala mladucha jedného družbu a mladí zať druhého družbu. A oňi si tí svadobní rodičia popisali tú rodinu a to povedali, už kerí trúfali, že idú po družboství chodiť. Tag ve štvrtok večer choděli tí chlapi a choděli spievajúci. A už tá rodina, keť trúfali, že budú pozvaní, tag už im prichistali. No pravdaže, pálené, domácu klobásku... Ná už keť prišli tí družbovia, už im povedali, pravda, sa poviprávali a už im povedali, že pozvaní ste. To hím spravěl starí svat také básnički trošku. Také vinšovački. Mí zme to volali starí svat. To mal mladí zať. Bud' birmovného krsného otca, alebo stríka, alebo ujka. No a on ten poriadok viedel.

Tú nedeľu póbeđe choděli tí ženi aj g_mladému, aj g_mladej. Mladěj noseli celti. Povedali, že to noseli počtu. To dá rodina, už potom f_těj rodiňe. Tedi sa dávalo aj zbožie. Mladému zatovi noseli najvadz zbožie. Tag dešať-patnáš kíľ zbožia. A mladěj ňeveste zas tá rodina, ja si trochu pamatám, tí kachľe. Ná aj koláče. To volali také kachľe, abi ste si ňemisľeli, že sú to kachľe. Zamieseli jako na chliep, lenže to bolo trochu ľepšie to cesto. Do teho dali kašu, aľe aj brindzu aľebo tvaroch. A to spraveli také rohi. Také rohaté to bolo pekné. A dobré to bolo. ňie len pekné, aľe bol to dobrú chuť. Dobrěj múki, dobre nadievané, tam dali aj šelijaké koreňie trošku ap_to voňalo. Taká popredná rodina doňiesla takétok kachľe, pravda, tetki, strině, ujčině a krsné mama, jej birmovná, to volali hu kočka. Mladí zať mal širokú, to mal buť sestru aľebo už ňiekeho z_rodini. Mlatšú ženu. A tá mladucha mala kočku. A tá kočka mala úlohu zase takúto. Upiedz radosník. A s_tím zme mali največe trampoti aj problěmi. Tak a potom po susedoch noseli po kúskvo a tí susedia nám dávali múki. To tá kočka, čo vravím, pri tem radosníku, každá teda mala strach, abi sa vidarel. Pre každého svadobníka sa dostala smítka. A potom večer sa zišli tí družice, ten družba a susetki, také predná rodina a o_teho mladého, ešće ňiekerí aj z muziku prišiel. Tag u téj mladěj sa začalo spievať. A potom už vešli, ten starí svat popredu, vipreľi hích a búchali, abi sa prezvedeli, chto to idě. Takí zviki to ból. A keď ích pusteli, tak už ten starí svat mal tú úlohu, povedal o čo idě. ňiekerí to už vedel

aj naspameť, niekerí to mal spísané, že tenton tu náž mladí, že nám povedal, že tu d'esi si akísi kvietog našiel a už tak povedal. A potom si už posedali, spievali, už sa pohosteli. Tam potom prišlivali, prf sa nienoseli jako teras na, ti družbovia, ti perká tuto, ale to mali na širiakoch. Tak ti družice prišli tímu družbom ti perá aj ti šnórki a mladá nevesta si musela mladému. Temu odatcovi. Družbovia mali kijački, také sekerki a tag išli už s tími valaškami na tú muziku. No a ten mladí zaď už fiedi spal u mladěj do rána. A ráno, ráno išli potom na sobáš. V pondelok. To bolo tag zaužívané.

O zakladaní sudovej kapusty (I. Janiga)

Kisela sa kapusta sa hodne zakladala. Kapusta sa poreže na nožoch, to sú také nože na to, lebo už na čemže bi to... Z rukámi bi to nebol porezal. To ňeňi jedna hláčka. Voľakedi sa hodne používalo kapusti. Keď nebol iného tag zemáki a kapustu hodne používali ľudia, právda. Lebo nebol to tag jako ozaj hovoríme ňeskáj, že si môže kúpid', zarobí, kúpi si a takto. Nuž voľakedi sa ňedalo. A tak tú kapustu podrobil na tých nožoch, porezal, potom hu zasolal, dal tam téj stokláski do teho, potom dal koreňia, cibule nakrájal do teho a ešte sa dalo aj... bopkoví list. To na to také prichute šelijaké. Ná potom to nadlável do suda dreveného, no. Prvej boli len drevené sudí. Ná to už si

teda toľko spravil, abi to mal aj na dva rázi každí d'ei čo jest. Ráno kapusné haluški, na obet kapustu a večer zemiaki. No ňiekedí hadám aj tú o_obeda lebo čo, jako bolo teda. Boli tvrdé časi veľmi. To človeg dlável. Umil si nohi, si musel riadne viumíva_nohi pravda, lebo... Mu ňedopusteli tí druhí. Možné že bi si aj pre seba ňeból tag umíval, ale musel. Musel si čisto viumíva_nohi pravda, alebo mu okruželi ňejakí tento... Abi čistá handerka lebo čo, abi to bolo. Aj oziabalo ňiekedí, pravda, f_tem. Ná podlável to, ná potom, trvalo to... jako to bolo, keď bolo chladňiej dužiej sa kvasela. Keď bolo teplejšie tak sa chitriej vikvasela. A mávali hu f_tích starích chalupách, to volali pitvori, ňiegdó aj v_izbe to mal. Jakí mal d'e miesto. A navrch... Také dekle mali. ňiegdó to z_oného uplietel, ze slami takí dekel a ňiegdó spravil drevení deklík z_deščičiek no. Tam sa muselo priloži_deski na ňu a kameňe na to. Zatažiť. Kameňe. ňebola bi vikisfela. ňebola bi kvasela. Na spodek dávali jabučká, že abi bola dobre kislá. Lebo to bolo veľmi kislé. Také polňie, to volali plánki. Ná teda tá kapusta sa hodne používala u nás. Hodne. Ale aj zdravá bola šak teda... ňiekemu to chutelo. Aj nasurovo. A kolko! Aľebo pri pijatike, keď bol napítí, potreboval kislej kapusti, kapusňice. Potom s_toho sa vitvárata ešte tá kapusňica. Ti klobáski boli dobré f_tej kapusňici. Keď uvarel f_tej kapusňici. Mali dobrú chuť, pravda. Bes kapusňice, že to nebolí Vianoce.

HRÁDEK V TURÍ

Jozef MORAVČÍK

V Rajeckej doline máme niekoľko významných archeologických lokalít, ale zvlášť medzi nimi vyniká jedno opevnenie, ktoré sa nachádza v chotári obce Turie. Žiaľ, ani tomuto sa nevyhla nepriaznivá ruka osudu, keď tu niekoľko rokov existoval kameňolom na ťažbu vápenca pre Cementáreň Lietavská Lúčka.

Vďaka miestnemu učiteľovi, prof. Hollému, bola ťažba kameňa rozhodnutím Krajského národného výboru v Žiline č. j. 418/49 v roku 1949 zastavená. V opačnom prípade by postupne zanikol celý kopec, na ktorom sa nachádza dôležité praveké opevnenie, ktoré sa využívalo vo viacerých časových obdobiach.

Lokalita je známa už od začiatku storočia, keď o nej písal Romuald Zaymus - katolícky kňaz pôsobiaci v Žiline - Bytčici. Bolo to už v roku 1900 v článku "Upozornenie na dejepisné, náboženské a prírodné pamätihodné veci v stolici Trenčianskej", publikovanom v *Sborníku Museálnej slovenskej spoločnosti*, vydávanom v Turčianskom Svätom Martine.

Opevnenie tu vzniklo ako strážny objekt na prístupe do Žilinskej kotliny, už najskôr v staršej dobe železnej a s prestávkami sa používalo až do obdobia vrcholného stredoveku. Výhodná poloha v zúženej časti Rajeckej doliny umožňovala dobrú ochranu pred nepriateľom. Nálezy zlomkov keramiky, železných predmetov a prepálené vrstvy tehloviny hovoria o intenzívnom osídlení polohy, ale aj o jej viacnásobnom zničení.

Žiadne výrazné valy sa tu nezachovali, preto je viac ako pravdepodobné, že hrádok chránila najskôr drevená palisáda, ktorá iba zvýrazňovala prirodzene chránenú polohu so strmými svahmi. Opevnenie sa využívalo počas veľmi dlhého časového obdobia, aj keď určite nie nepretržite, pretože nálezy získané z tejto polohy to zatiaľ nepotvrďujú.

Najstaršie nálezy črepov lužickej kultúry možno datovať najmenej do staršej doby železnej, keď tu vzniklo zrejme prvé opevnenie. Nemožno ale vylúčiť, že sa tak stalo už aj v staršom období - koncom neskej doby bronzovej.

Ďalším významným obdobím, keď hrádok opäť využívali k ochrane okolitého územia, je najmä 1. stor. pred n. l. Vtedy sídlil v dolinách severného Slovenska ľud púchovskej kultúry, ktorý tu zanechal desiatky takýchto malých opevnení, ale aj veľké centrálné hradiská. Jedno z opevnení sa nachádzalo práve na Hrádku v Turí.

Aj okolité oráčiny z južnej a juhovýchodnej strany opevnenia vykazujú intenzívne sídliskové nálezy - drobné črepy, často značne omleté dlhoročnou orbou a poveternostnými pomermi. To je tiež typické pre 1. stor. pred n. l., keď vedľa sídliska púchovskej kultúry vzniklo koncom storočia malé opevnenie, ktoré malo chrániť miestne obyvateľstvo pred vonkajším nepriateľom.

Ako nám však hovoria výsledky doterajších pozorovaní, ani jedno opevnenie neodolalo nájazdu Germánov, ktorí prišli niekedy začiatkom 1. stor. n. l., prípadne v prvých dvoch desaťročiach nového letopočtu. Vtedy zanikli prakticky všetky opevnenia púchovskej kultúry, vrátane veľkých centrálnych hradísk, ako bola Liptovská Mara - Havránok, Divinka - Veľký vrch, Púchov - Skalka a ďalšie. Iba niektoré z nich boli opäť obnovené aj v nasledujúcom období - v staršej dobe rímskej.

Medzi tieto môžeme opäť zaradiť aj Hrádek v Turí, ktorý vykazuje nálezy datované aj do 1. - 2. stor. n. l. Dokonca sa tu podarilo objaviť aj zlomky importovanej keramiky z rímskych provincií. Obnovenie opevnenia sa odohralo zrejme v krátkom časovom úseku, pretože z mladšej doby rímskej (3. - 4. stor. n.

1.) už opäť nálezy chýbajú.

Ani v 9. stor. n. l. sa na túto polohu nezabudlo, pretože aj vtedy bola opäť využívaná ako opevnenie. Vtedy vznikli podobné menšie opevnenia aj na iných strategických polohách, najmä na tých miestach, kde neskôr vybudovali prvé stredoveké hrady (Strečno, Hričov, Lednica, Vršatec). Najvýznamnejšie hradisko však bolo opäť v Divinke na Veľkom vrchu. Plnilo úlohu centrálného objektu celej Žilinskej a Bytčianskej kotliny, ako tomu bolo už v predchádzajúcich obdobiach v neskorej dobe bronzovej a koncom mladšej doby železnej.

Menšie opevnenia - hrádky - iba dopĺňali celkový systém obrany, ktorý pozostával z významných veľkých hradísk. O týchto sa dokonca zmieňujú aj franské písomné pramene z 9. storočia. Na území Veľkej Moravy sa vtedy spomína najmenej tridsať hradísk, ale koľko bolo týchto menších opevnení, sa môžeme iba domnievať.

Bez podrobného archeologického výskumu nie sme schopní určiť, či aj hrádok v Turí zanikol po rozpade Veľkej Moravy, pretože už v nasledujúcich storočiach, 10. - 11., tu máme opäť doklady osídlenia. Je preto možné predpokladať, že osídlenie tejto polohy pokračovalo nepretržite aj v tomto období. Mohol sa tu nachádzať už ranostredoveký hrádok novovznikajúcej stredovekej šľachty, pretože osídlenie polohy pokračovalo aj v ďalšom období a v 14. - 15. storočí dosiahlo svoj vrchol.

Z tohoto časového úseku pochádza doteraz aj najviac nálezov, nielen zlomkov keramiky, ale aj železných predmetov. Okrem bežných, často neurčiteľných zlomkov, sú to najmä železné nože, strely do kuše, kince a kovania. Kovový inventár dopĺňa aj železná pracka z opasku, a unikátnym nálezom je minca Juraja Poděbradského z druhej polovice 15. storočia.

Ako sa tento nález dostal na naše územie, nevedno. Mohol byť súčasťou obchodnej výmeny medzi tunajším obyvateľstvom a susednými obcami na východnej strane Moravy. Prípadne lupom miestneho feudála, ktorý sa zúčastnil vojenskej výpravy kráľa Mateja Korvína. Tento často útočil na pohraničné kraje Moravy, dokonca na krátku dobu pripojil toto územie, ale aj časť Rakúska k Uhorskému kráľovstvu.

Tretou možnosťou je príchod skupiny obyvateľov z územia Moravy do Rajeckej doliny za účelom natrvalo sa usadiť v tomto priestore. Títo si so svojím majetkom mohli priniesť aj české peniaze. Ďalšou možnosťou však ešte zostáva, že je to minca, ktorú tu mohli zanechať vojská bratříkov, ktoré sa na území Slovenska pohybovali vyše dvadsať rokov, a tiež aj v období vlády Mateja Korvína a Juraja Poděbradského.

Preto nie je nepravdepodobné, že aj tento hrádok obsadili bratříci a vybudovali si tu poľný tábor, z ktorého podnikali svoje výpravy do širšieho okolia. Takýchto bratříckych opevnení sa na území Slovenska zistilo viacero - napr. Gajary na západnom Slovensku, Zelená Hura pri Hrabušiciach na východnom Slovensku. U nás na strednom Slovensku môžeme medzi ne zaradiť Baštu pri hrade Strečno, Hradisko v Gbeľanoch, Posádku v Budatínskej Lehote a ďalšie.

Krátkodobu bol Hrádek v Turí využívaný zrejme aj na

rozhraní 16. a 17. storočia, pretože do tohoto obdobia možno zaradiť nálezy kachlíc so žltozelenou polevou, ktoré pochádzajú z kachľovej pece. Tieto nálezy tu však nie sú osamotené, pretože popri nich sa našlo aj niekoľko črepov z glazovaných hrncov.

Akého rozsahu bolo toto novoveké osídlenie, nemôžeme s určitou povedať bez komplexného archeologického výskumu. Nemožno však ani vylúčiť, že tu bolo sídlo miestneho zemana - menšieho feudála, pretože už v roku 1416 sa spomína v písomných prameňoch zemianska osada Tres Curiae - Tri dvory, ktorú až v polovici 19. storočia pripojili k obci Turie.

Keďže celá Rajecká dolina patrila v podstate do Lietavského panstva, ktoré malo hlavné sídlo na Lietavskom hrade, mohol na hrádok v Turí pobyvať iba miestny správca. Pod dohľadom mal osady v tesnej blízkosti - Turie a Višňové. Navyiac vo Višňovom sa nachádzal aj majer patriaci Lietave.

Osud hrádok v Turí sa tak uzavrel a zostal pochovaný na niekoľko storočí, až kým sa mu nezačali venovať najskôr amatérski hľadači a zberatelia pamiatok, a potom profesionálni archeológovia. Ako sme už v úvode tohoto príspevku uviedli, prvým bol Romuald Zaymus, ktorý Hrádek v Turí uviedol aj do odbornej literatúry. Ďalším bol Dr. Anton Petrovský-Šichman, keď pôsobil v Považskom múzeu v rokoch 1957-1967. Medzi odborníkmi, ktorí venovali pozornosť tomuto opevneniu, možno spomenúť Ondreja Šedu, a tiež Dr. Karola Pietu, CSc., prípadne ďalších.

Žiaľ, "odbornú" pozornosť venujú tejto výnimočnej lokalite aj rôzni hľadači pokladov, ktorí už dosť poškodili terén opevnenia, pričom iba niektorí sa prišli pochváliť do nášho múzea aj so svojimi nálezmi. Skutočne sa tu nenachádzajú žiadne poklady v takých hodnotách, aké túto "výskumníci" očakávali. Skôr tu ide o "poklady" historickej hodnoty - keramiky, drobné predmety, nálezovú situáciu, ktorá sa však neodbornými zásahmi výrazne ničí. A ak sa v budúcnosti podarí na Hrádku urobiť archeologický výskum, budeme určite nemilo prekvapení, čo všetko sa tu za posledných sto rokov podarilo zdevastovať.

Kameňolom sa podarilo zastaviť, ale ľudskú márnivosť nie! Tá vie prekonať všetky prekážky a za vídinou "bohatstva" dokáže ísť aj napriek tomu, že tieto a podobné archeologické pamätníky našej dávnej minulosti neposkytujú také materiálne statky, ktoré by bolo možné zpeňažiť.

Črepy z rozbitých nádob a drobné, často poškodené zlomky železných predmetov ešte nikomu ani slávu ani bohatstvo neprinesli. Preto aj touto cestou vyzývame širokú verejnosť, aby areál opevnenia neničili, pretože sa tu nachádza významný pamätník najstaršej histórie územia Rajeckej doliny, ktorý sa stal niekoľkokrát v dávnej minulosti výraznou dominantou jej severnej časti. Rajecká dolina neoplýva bohatstvom takýchto pamätníkov. Preto by sme si mali chrániť aj ten najmenší doklad našej minulosti. Pretože bezohľadné ničenie takýchto objektov nás výrazne ochudobňuje a radí nás medzi nekultúrne sa správajúce skupiny tvorov, ktorí si hovoria homo sapiens - človek múdry.

Z HISTÓRIE SPRAVOVANIA LIETAVSKÉHO PANSTVA

Michaela KEREŠOVÁ

Rajecká dolina je skutočne bohatá. Nielen svojimi prírodnými krásami, peknými zákutiami doliny, ktorou preteká vlniaca sa Rajčanka, ale i pestrou minulosťou.

Ľudí priťahoval tento krásny kút severozápadného Slovenska už odpradáva a priťahuje ich aj dnes. Nemalou mierou k tomu prispievajú, okrem hôr, skál, kúpeľov a kúpalísk, i historické pamiatky. Svojou rozľahlosťou a taktiež tajomnosťou láka turistov zručanina jedného z najväčších stredovekých hradov na Slovensku - Lietavského hradu. Príťažlivou je samozrejme aj návšteva mesta Rajec. Človek túžiaci spoznať nielen prítomnosť, ale i minulosť mesta iste neobíde ani Mestské múzeum, akým sa nemôže pochváliť každé slovenské mesto. Všetky obce ležiace v tejto doline majú čím obohatiť svojho návštevníka. Rajecká dolina je známa svojou rôznorodosťou života, ale nemôžeme prehliadnuť územnú jednotu, ktorou je typická ako celok, a tým názov Rajecká dolina vystupuje ako samostatný a veľavravný pojem.

K jednote územia prispel aj fakt, že sídla v tejto doline v minulosti spadali pod jednu správu - pod Lietavské panstvo.

Centrom Lietavského panstva bol Lietavský hrad. Pôvodne mu patrilo celé územie okolo riečky Rajčanky, a to obce Babkov, Bánová, Bitarová, Brezany, Bytča, Černá, Čičmany, Ďurčiná, Fačkov, Frývald (Rajecká Lesná), Hôrky, Ilové, Jasenové, Kľačany, Kónská, Kunerad, Lehota, Lietava, Lúčka, Ovčiarsko, Podhorie, Poluvsie, Poruba, Porúbka, Rajec, Rosina, Stráňavy, Stránske, Strážov, Šuja, Svinná, Tri dvory, Trnové, Turie, Višňové, Zbyňov.¹ Počet obcí spadajúcich pod Lietavské panstvo nebol počas celej existencie panstva rovnaký. Menil sa, čo súviselo s hraničnými sporními so susednými panstvami - Bytča, Strečno, Sklabiňa. Urbár z roku 1543 udáva už len 25 poddanských osád Lietavského hradu.²

Lietavu mali vo svojom vlastníctve viacerí majitelia. Prvými známymi držiteľmi hradu boli Balašovci. Od nich ho získal "pán Váhu a Tatier" Matúš Čák. Po jeho smrti dostali ako kráľovskú donáciu hrad s panstvom Bebekovci v roku 1360.³ Ďalšími vlastníkmi bol rod Zápoľských a Kostkovci, ktorí dlho viedli majetkový spor o Lietavu s Báthoryovcami. Lietavské panstvo sa dostalo do rúk Thurzovcov po sobášii Kostkovej mladšej dcéry Barbory s Františkom Thurzom. Najväčší rozkvet získal Lietavský hrad počas života Františkovo syna Juraja Thurzu. Patril medzi najvýznamnejšie osobnosti Uhorska, keďže od roku 1609 zastával funkciu uhorského palatína⁴, čo bola najvyššia funkcia v kráľovstve. Juraj Thurzo vo svojej poslednej vôli z roku 1616 (zomrel 24. decembra 1616) zanechal svoje majetky - panstvá Bytča, Hričov, Lietava, Orava a Tokaj svojmu jedinému synovi Imrichovi. Z jeho testamentu vyplýva princíp nedeliteľnosti majetku aj v prípade predčasnej smrti Imricha, čo sa i stalo v roku 1921, keď Imrich zomrel ako 23-ročný bez mužských potomkov. Vdova po ňom a jeho sestry si majetok nemohli deliť, mohli tak urobiť len s výnosmi (produkty, peniaze) z hospodárenia. V zmysle nedeliteľnosti majetku vznikol v roku 1626 Oravský komposesorát - nedeliteľné spoluvlastníctvo, ktorého sídlom bol Oravský hrad. Problémy nastali na Lietavskom panstve, keď sa tri sestry Juraja Thurzu prihlásili o svoje dievčenské štvrtky, teda podiely z Lietavského panstva.⁵ Tak v roku 1628 učinili definitívnu deľbu majetku Lietavského panstva, ktorou sa rozpadlo na štyri časti. Prvú dostali potomkovia Juraja Thurzu, druhú Jurajova sestra Anna - vydatá za Juraja Perényho, tretiu

sestra Katarína - vydatá za Gabriela Révayho a štvrtú sestra Uršula - vydatá za Františka Ghyczyho. Po nej ju zdedila jej dcéra Zuzana - manželka Jána Lengyela.⁶ Nedelili sa celé obce, ale usadlosti v nich.

Tak bola na Oravskom komposesoráte spravovaná len thurzovská štvrtina z Lietavského panstva.

Komposesori - teda spolumajitelia si podľa stanov komposesorátu spomedzi seba zvolili riaditeľa. Prvým riaditeľom sa stal manžel Heleny - najstaršej Thurzovej dcéry, Gašpar Ilešházy.⁷ Riaditeľ spolu s úradníckym zborom spravoval celý majetok.

V roku 1743 sa na Lietavskom panstve stretávame s týmito úradníckymi miestami - vyšší účtovník (rationum exactor), účtovník (perceptor), kastelán, vojvoda. Okrem nich z panstva plynul plat riaditeľovi, právnemu zástupcovi (čo boli spoločné funkcie pre Oravské i Lietavské panstvo), plebánovi lietavskému, rektorovi školy v Lietave, chudobincu v Rajci, škole v Rajci a zámockým dráhom.⁸

Po zavedení urbárskej regulácie (v roku 1767) Máriou Teréziou sa zriadila nová funkcia spoločná pre Oravské a Lietavské panstvo - úrad prefekta. Tak v roku 1816 Lietavské panstvo zamestnávalo prefekta, fiškála, hlavného účtovníka, správcu (provizor), lesného úradníka, troch hajdúchov, strážcov lesov a kominára zo Žiliny.⁹ Panstvo podporovalo i chudobinec v Rajci.

Aké povinnosti mali niektorí z vymenovaných úradníkov a kto zastával tieto miesta?

Najvyššou funkciou po riaditeľovi bol úrad prefekta. Stál nad celou správou panstiev. Prefekt pravidelne informoval riaditeľa o situácii na panstvách, o hospodárskych, stavebných, cirkevných, či iných záležitostiach. Obyčajne vo svojich správach vyjadril svoj názor na prejednávajúcu vec, rozhodnutie však vždy musel prenechať na riaditeľa.

V rokoch 1768-1788 zastával úrad prefekta Imrich Turčáni. Narodil sa v roku 1731. V službách komposesorátu bol od roku 1762 a bol ženatý. Ovládal latinčinu, maďarčinu, slovenčinu, vyznal sa v celom Uhorsku a v Haliči.¹⁰ Po jeho smrti (v roku 1788) sa stal prefektom Juraj Vietoris, úrad zastával do roku 1794, kedy sa ho vzdal kvôli svojmu vysokému veku. Po ňom nastúpil Michal Ambrózy, prefektom bol až do svojej smrti (zomrel 5. marca 1821). Michal Ambrózy, ako každý úradník, musel zložiť pred uvedením do úradu služobnú prísahu. Bolo to 26. januára 1794 v Oravskom Podzámku. Nový prefekt za prítomnosti svojho predchodcu a všetkých úradníkov vyznal: *"Ja Michal Ambrózy prisahám pri živom Bohu Otcu, Synu a Duchu svätom, že ja budem mne zverený úrad prefekta verne spravovať, snažiť sa budem nielen zachovať a rozmnožiť príjmy a úžitky panstva v každom smere, ale i od tých, ktorí sú mi podriadení, budem požadovať dôkladnú, svedomitú prácu a vernú službu bez toho, aby som niekoho uprednostňoval, spravodlivosť budem hájiť, či sa bude jednať o chudobných alebo o bohatých. Slovom - panstvá mne zverené budem riadiť verne a svedomite. Tak mi Boh pomáha!"*¹¹

Prefekt sídlil v Oravskom Podzámku, kde dostal panský byt. Z roku 1794 sa nám zachoval súpis panských vecí (teda nie osobných), nachádzajúcich sa v byte prefekta. Išlo o murovaný dom so 7 izbami, 1 špajzou, 1 pivnicou a 1 altánkom. Bolo tu

15 dverí na zámok a s inými železnými potrebami, bez zámku 12. Oblokov bolo 20 osadených v olove a 5 v dreve. Našli sa tu aj 3 zinné dvere so železnými potrebami a 6 kachiel. Z nábytku tu stálo: 6 zeleným súknom potiahnutých kvalitných stoličiek, 1 dlhý stôl, 4 stolíky, 4 staré a 2 nové postele, 1 stojan na poháre, 1 skriňa na riad, 2 nástenné vešiaky drevené, 6 záclon so železnými prútmi, 5 rifov (1 rif = 0,779 m) zeleného súkna na prikrytie stola, 3 truhlice na obilie, 1 na strukoviny so zámkom a železnými závesmi. V jedálni visel obraz Thurzu, v povale boli vbité 4 železné háky, železný kôň v kuchyni, na ktorom sa kládol oheň, v 2 peciach 2 železné tyče. Nad studňou na reťazi dlhej 3,5 siah (1 siaha = 1,96 m) viselo 1 vedro s dvomi železnými obrúčkami a inými železnými potrebami.¹²

Prefekt mal svojho osobného pisára. V roku 1783 ním bol 23-ročný slobodný mladík Ján Lackóczy. Dozvedeli sme sa, že ako pisár slúžil už 6 rokov, ovládal latinčinu, slovenčinu, v nemčine a maďarčine sa zdokonaľoval.¹³

Provizorom Lietavského panstva v roku 1783 bol 50-ročný Jozef Bielický, na panstve bol zamestnaný 25 rokov, z toho 15 rokov ako provizor. Z jazykov ovládal latinčinu, slovenčinu, menej už nemčinu a maďarčinu. Vyznal sa v ekonomike a aritmetike.

V roku 1793 sa provizorom Lietavského panstva stal Gašpar Smetanovič. Pri preberaní úradu mu bývalý provizor Ondrej Frívaldský odovzdal listiny rozličného druhu, potrebné k jeho práci, napr. účtovné záznamy, inventár panského domu v Rajci, mapu rajeckých kúpeľov, súpis poddaných, kopaníc, páleníčnych kotlíkov, kôz. Slávnostného uvedenia do úradu Gašpara Smetanoviča, ktoré sa konalo 2. marca 1793 v Rajci, sa zúčastnili aj predstavitelia 15 obcí Lietavského panstva. Napríklad za mesto Rajec richtár Juraj Huliak, prisažní Ondrej Koleda, Ján Uhlarik. Z Jasenového richtár Mikuláš Janík, prisažný Juraj Mecech a ešte Mikuláš Filo. Z Podhoria richtár Ján Chládek a dvaja muži Juraj Chocelka a Juraj Niznik.¹⁴ K úradu provizora tiež patrili pisár.

V roku 1742 bol valašským vojvodom Lietavského panstva Mikuláš Ručka. Pravidelne robil obchádzky panských hôr, dozeral pri výsadbe stromov v horách Kukla, Končica, v údolí Kuneradu - Veterné a Krisna. Kontroloval vstup do hôr poddaných s vozom a dobytkom. Dozeral, aby drevo z hôr v blízkosti hradu - Drinovica, Jalsova, Nad Svinnú a Patúch - sa využívalo len na určený cieľ - na opravy hradu. Staral sa o vodné bohatstvo v riečkach bohatých na ryby, vo Frývaldke, Končici, Svinianke a Černianke. Nesmel dovoliť nikomu poľovať v horách určených na súkromnú poľovačku Thurzovcov. Akékoľvek priestupky mal hlásiť perceptorovi.¹⁵

So starostlivosťou o panské lesy súvisí i úrad panského lesníka. Z roku 1794 sa zachovala predpísaná formula textu služobnej prísahy tohoto úradu. Text prepisujeme podľa transkripčných pravidiel platiacich pre prepis slovenských textov po roku 1600.

Ja XY prisahám skrze Boha Otca, Boha Syna, Boha Ducha svätého, blahoslavenú panenku Máriu, i všetkých Božích svätých, že ja mne zvereném úrade verne a spravodlivo pokračovať, hory v dištrikte mem jsúce, a opatrovaní mojemu podaté, každoročne vícekrát prezerat, hájnikov pak jako ve svojem povolání pokračují dopačovat, a tak od skazy zachovat, na chopce bud' holnie budže hajné merkovat, excesuantov (tých, čo sa dopustili priestupku) pak nahladiac na dary, susectvo, aneb prizeň, verne a spravodlivo oznamovat budem, ani nič takoveho, čo by skrze moj aneb hájnikov účinek horám škodlivé bylo neučiním, ba ano bez vyššího dovolení, v horách žádného rúbaní nedopustím,

Lietavský hrad, medirytina a lept M. Greischera, asi 1680 (repro Sláma)

*slovem ve vseckých úradu tohoto se dotýkajících a obšírnej v inštrukcii mne vydanej poznamenaných veciach verne a spravodlivo pokračovat budem. Tak mi Pán Buch dopomáhaj, blahoslavená Panna Mária i všeci Boží svatí.*¹⁶

Na Lietavskom panstve si vážili prácu a spoľahlivosť starých ľudí. Svedčí o tom príklad 88-ročného vdovca Františka Stubembeka, ktorý slúžil ako veliteľ zámockých drábov už 65 rokov. Hovoril po slovensky, z Uhorska poznal len niekoľko stolíc, viedol zbožný život, bol mierumilovný, úslužný voči vrchnosti a bez osobných priestupkov.¹⁷

Vo svojej funkcii mohol úradník zostať až do smrti, alebo sa úradu z rozličných príčin vzdať. Odvolaný mohol byť v prípade, že sa dopustil priestupkov. Všetky úradnícke miesta v Oravskom komposesoráte boli platené. Vyplácalo sa v peniazoch, niečo v naturáliach, prevažne išlo o možnosť dostať stavebné drevo.

Poznámky

- 1 Kavuljak, A.: Lietava - podnik feudálneho hospodárskeho systému. Martin 1948, s. 63.
- 2 Tamže, s. 66.
- 3 Kočiš, J.: Od Čachtíc po Strečno. Martin 1988, s. 162.
- 4 Kočiš, J.: Bytčiansky zámok. Martin 1974, s. 29.
- 5 Kočiš, J.: Od Čachtíc ... c. d., s. 174.
- 6 Kavuljak, A.: c. d., s. 57-58.
- 7 Kočiš, J.: Od Čachtíc ... c. d., s. 173.
- 8 Štátny oblastný archív Bytča, Oravský komposesorát - direktor, krabica č. 12.
- 9 Tamže, krabica č. 43.
- 10 Tamže, krabica č. 2.
- 11 Tamže, krabica č. 10.
- 12 Tamže, krabica č. 17.
- 13 Tamže, krabica č. 2.
- 14 Tamže, krabica č. 15.
- 15 Tamže, krabica č. 12.
- 16 Tamže, krabica č. 16.
- 17 Tamže, krabica č. 2.

JURAJ SLOTA RAJECKÝ

Danka MAJERČIKOVÁ

Tento rok si pripomíname 180. výročie narodenia rajeckého velikána, kňaza, spisovateľa, národovca.

Nasledujúci príspevok je len skromnou pripomienkou na jeho život a dielo, skromnou nošou úcty, ktorá mu právom patrí.

Juraj Slota (alebo aj Slotta) sa narodil 24. marca 1819 v Rajci. Jeho otec Ján Slota a matka Mária, rodená Vítková, boli roľníci a bývali v rajeckej ulici zvanej Kút. Juraj mal deväť súrodencov, okrem neho sa však dospelosti dožila len staršia sestra Mária, vydatá neskôr za rajeckého meštana a roľníka Jána Pekarú. Keď mal Juraj 11 mesiacov, zomrel jeho otec na následky zranení po páde z koňa. O dva roky neskôr sa jeho matka vydala znovu, za Jána Gyurjana (Ďurjan, Dzurjan), pochádzajúceho zo Stránskeho. Tento pracoval najskôr ako kuchár u zemianskej rodiny Pongrárcovcov, ktorá sídlila v Rajci, neskôr odišiel pracovať do panského hostinca ako hostinský.

Ľudovú školu vychodil Juraj v Rajci. V tom čase tu existovala škola dvojtriedna, pričom v druhej triede sa okrem slovenského písania a čítania vyučovalo aj maďarské a latinské čítanie a písanie, pretože z tejto triedy sa prijímalo do prvej triedy na gymnáziu. Juraj sa v Rajci učil aj spevu a hre na husliach. Učiteľom mu bol vynikajúci rajecký organista Jozef Stanček. Po skončení ľudovej školy odišiel Juraj študovať na šesťtriedne františkánske gymnázium do Žiliny, kde vyučovacím jazykom bola latinčina. Ubytoval sa na Kálove, u vdovy Matušičky. V Žiline zostal len rok. V Bratislave totiž žil príbuzný Jurajovho otčima, Štefan Gyurjan, doktor a bývalý profesor práv na peštianskej univerzite. Na žiadosť otčima si Štefan Gyurjan vzal Juraja k sebe do Bratislavy. Cestou tu sa zastavili v Dúbravke u farára Jozefa Huljaka, tiež rajeckého rodáka. V Bratislave sa Juraj ubytoval najskôr u starého krajčira, pôvodom Nemca, aby sa pri ňom priučil nemčine. V štúdiu pokračoval na bratislavskom benediktínskom gymnáziu. Prvý školský rok však pre neho neskončil dobre - za drobnú nezbednosť sa mu profesor na konci školského roka vypomstil zlým vysvedčením. Jednotku mal len z mravov, z prospachu dostal dvojku. Napriek tomu sa spolu s niektorými ďalšími spolužiakmi rozhodol odcestovať na prázdniny domov.

V tom roku, t.j. 1831, zúrila v Uhorsku veľká epidémia cholery. Na hraniciach jednotlivých stolíc boli zriadené špeciálne stráže a karanténne stanice, aby sa cholera neprenášala. To však chlapi nevedeli. Pri prechode z Nitrianskej stolice do Trenčianskej ich zajala stráž a umiestnila ich v karanténnej stanici, kde mali stráviť 40 dní, čiže polovicu prázdnin. Ich veľký plač napokon obmäkčil

zodpovedného úradníka, ktorý im dovolil odísť. V Rajci Juraj pomáhal po celé prázdniny pri pochovávaní mŕtvych. Sám počas epidémie stratil viacerých súrodencov. Po prázdninách sa vrátil do Bratislavy, kde si zopakoval druhú triedu a skončil aj tretiu. To už býval u Štefana Gyurjana, ktorý ho v štúdiu všemožne podporoval.

Aby skúsil svet, vypravili rodičia Juraja do Pešti k otčimovmu synovi, ktorý bol faktorom v kníhtlačiarскеj dielni. Tu mal Juraj pokračovať v gymnaziálnom štúdiu. Počas peštianskych štúdií však zomrela Jurajova matka, a na žiadosť otčima začal sa Juraj učiť za sadzača. Túžba po vzdelaní v ňom však predsa prevládla, a tak vystúpil z učenia a rozhodol sa pokračovať v gymnaziálnom štúdiu. Keďže otčim sa medzitým znovu oženil, išiel Juraj k svojej vydatej sestre. Sestra však chcela, aby sa Juraj učil za krajčira. Juraja to veľmi pobúrilo, a tak na vlastnú päsť odišiel do Gyöngyösa, maďarského mesta, aby tu na františkánskom gymnáziu pokračoval v štúdiu. Keďže v Pešti vystúpil zo syntaxe,

musel znovu začať štvrtú triedu. Na štúdium si privyrábal vyučovaním v rodinách miestnych remeselníkov. V Gyöngyösi absolvoval aj piatu triedu. Neskôr prestúpil do šiestej triedy na gymnázium v Žiline.

Pretože jeho matka kedysi túžila, aby z neho bol svetský kňaz alebo františkán, odišiel po skončení gymnázia do Bratislavy, kde sa snažil o prijatie do rádu sv. Františka. Nepodarilo sa mu síce dostať k františkánom, no s pomocou Štefana Gyurjana bol prijatý do rádu kapucínov vo Viedni. Po čase však upustil od svojho úmyslu stať sa rehoľníkom a zapísal sa do prvého ročníka filozofie na bratislavskej akadémii. Ubytoval sa znovu u Štefana Gyurjana. Štúdium filozofie absolvoval v rokoch 1837-1838. Po jeho skončení vstúpil Juraj do seminára v Brne. Do Brna prišiel Juraj ako polovičný maďarón. Ešte v Bratislave v druhom ročníku filozofie napísal ako dobrovoľnú úlohu spis na tému o potrebe znalosti jazyka maďarského pre každého obyvateľa Uhorska. V Brne sa však dostal do krúžku slovanských alumnistov (seminaristov), ktorí sa niekoľkokrát do týždňa stretávali a rozoberali diela slovanských autorov. Aj samotný brnenský biskup, František Gindel, pôvodom Slovinec, bol priaznivo naklonený slovanskej kultúre. V takomto prostredí, napriek posmechu a osočovaniu zo strany neslovanských alumnistov, sa u Juraja prebudilo národné povedomie.

Slovanskí študenti boli podporovaní aj niektorými profesormi, napr. profesor Sušil, či František Klácel. K pestovaniu národného povedomia prispievali aj návštevy českých národovcov i cudzokrajných Slovanov.

Počas prázdnin v roku 1840/41 zorganizoval Juraj v rodnom Rajci divadelné predstavenie. Hrala sa veselohra "Dvaja priatelia a jeden kabát". Spievali sa rozličné piesne, napríklad "Slovenka som rodená", alebo "A ja bych si Maďara nikdy nevzala". Práve kvôli tejto piesni mal však Slota veľké problémy, pretože na predstavení boli okrem rajeckých mešťanov a kňazov prítomní aj maďarónski zemanovia z blízkeho okolia a títo sa sťažovali trenčianskemu podžupanovi. Slota dostal zákaz hrať slovenské divadlo a musel Rajec čo najskôr opustiť a vrátiť sa do Brna.

V tom roku navštívil svojho dobrodinca Gyurjana v Bratislave. Priniesol so sebou aj množstvo kníh, nazbieraných pre knižnicu evanjelického lýcea v Bratislave, kde bol profesorom Ľudovít Štúr. V tom čase bol v Bratislave aj Dr. Gustáv Reuss, autor diela o slovenskej flóre. Štúr ich oboch srdečne privítal a na ich počesť usporiadal zábavný večer v horách. Vtedy sa Slota zoznámil aj s profesorom charkovskej univerzity Izmailom Ivanovičom Sreznevským, ktorý v tom čase cestoval po Slovensku a navštívil aj veľkého slovenského básnika Jána Hollého na jeho fare v Maduniciach.

V roku 1842 bol Juraj Slota vysvätený za kňaza. Posledné prázdniny strávil v Rajci u rajeckého kňaza Jána Surového, ku ktorému chodieval ešte ako klerik.

Prvým kaplánskym miestom Juraja Slotu boli Moutnice na Morave. Kraj aj obyvatelia na neho veľmi zapôsobili, s farárom si však veľmi nerozumel. Bol to Nemeč a veľký odporca Slovanov. Slotu udal, že si píše s Jánom Kollárom a niektorými ďalšími národovcami. Z tohto obvinenia sa musel Slota zodpovedať pred vyšetrovacou komisiou.

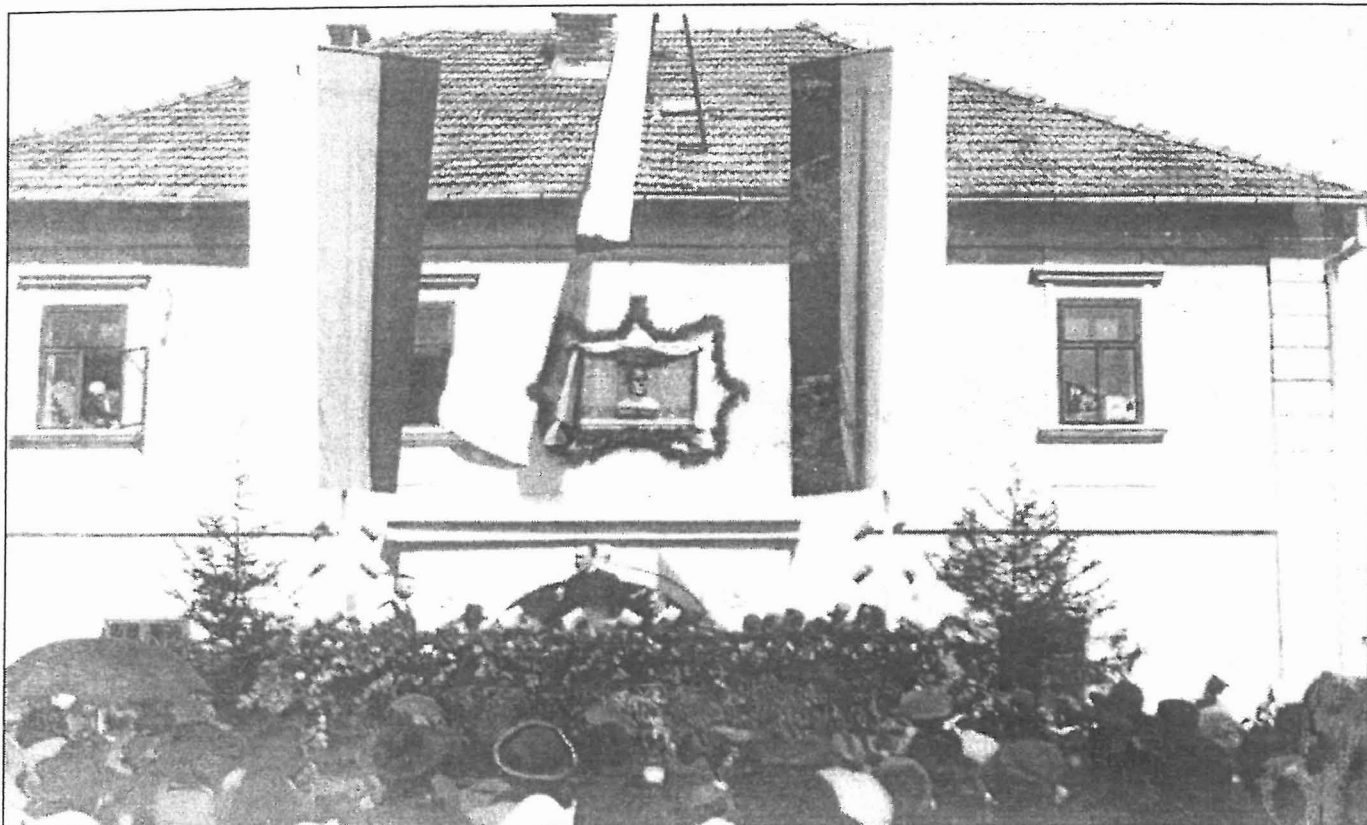
V Moutniciach zostal tri roky. Vo voľnom čase sa venoval ďalšiemu štúdiu a čítaniu klasikov; jeho obľúbenými autormi boli Holly, Kollár, Goethe, Čelakovský, Tomáš More, Schiller, Mickiewicz, Dante, Milton a ďalší. V Moutniciach napísal Zrcadlo maličkých, ktoré obsahovalo ilustrované básničky, bájky a povesti pre deti. Jeho pôsobenie sa neobmedzovalo len na školu a kostol. Venoval sa aj práci s mladými ľuďmi. Požičiaval im knihy a učil ich národné piesne. Roku 1845 Slota odišiel na faru do Šaratíc. Počas svojho pôsobenia na Morave sa stal členom viacerých spolkov, ako napríklad Matice českej. Prispieval do rôznych časopisov a novín pod menom Rajecký. Pretože však pre svoje národné presvedčenie musel prekonávať veľa prekážok a ústrkov, rozhodol sa vrátiť do Uhorska. Napriek žiadostiam u viacerých biskupov sa mu nepodarilo získať miesto v Uhorsku.

Medzitým došlo roku 1848 v Európe k revolučným udalostiam. Revolučná vlna zasiahla aj Rakúsko - bolo zrušené poddanstvo, Metternich musel odstúpiť a bola prijatá ústava. Aj Slota sa zapojil do revolučného diania, pravda, v rámci svojich možností. Organizoval ľudové zhromaždenia a prednášky. Jeho aktivita však pobúrila vrchnosť, a tak bol odsúdený k trom dňom domáceho väzenia.

V roku 1849 bola vydaná reforma týkajúca sa gymnázií a reálnych škôl v Uhorsku. Uhorské ministerstvo školstva sa snažilo získať na svoje gymnáziá učiteľov pochádzajúcich z Uhorska. Aj Juraj Slota dostal ponuku vyučovať na gymnázium, a preto sa roku 1852 podrobil štátnej skúške z reči a literatúry československej v Prahe. Jeho prvým učiteľským miestom bolo katolícke gymnázium v Banskej Bystrici, kde pôsobil v rokoch 1852-1856 ako suplent, a v rokoch 1856-1861 už ako riadny učiteľ. Výrazne sa pričínal o poslovenčenie bansko-bystrického gymnázia. Vyučoval českoslovenčinu, náboženstvo, ale aj prírodopis a latinčinu. Okrem toho bol správcom spevu a všetkých verejných speváckych produkcií študentov.

V rokoch 1853-1861 pôsobil súčasne ako kazateľ v kostole. Bol činný aj na poli náboženskoliterárnom - od roku 1854 bol redaktorom katolíckeho časopisu pre cirkev a školy Cyrill a Method. Po zániku tohto časopisu začal Slota vydávať a redigovať časopis Slovenský národný učiteľ, ktorého prvé číslo vyšlo 13. 10. 1860. Prispieval aj do ďalších časopisov, ako napr. Lichardove Slovenské Noviny a pedagogický časopis Škola a život.

V spolupráci so stoličným komisárom Josefom Müllerom, ktorý bol českého pôvodu, založil v Banskej Bystrici spevácky spolok a hudobnú školu. Zdravotné problémy ho však prinútili

Dobový záber zo slávnostného odhalenia pamätnej tabule J. S. Rajeckého v roku 1928. Slávnostný príhovor mal Andrej Škrábik, slávnostnú omšu slúžil Andrej Hlinka.

vzdať sa učiteľského povolania, a tak roku 1861 nastúpil ako farár do Tužiny, kde žilo prevažne obyvateľstvo nemeckého pôvodu. Ani tu však jeho národné aktivity neochabli: v tom istom roku sa Slota zúčastnil memorandového zhromaždenia v Martine. Bol tiež členom deputácie, ktorá odovzdala vo Viedni memorandum cisárovi Františkovi Jozefovi. O rok neskôr sa podieľal na založení Matice slovenskej, v roku 1863 kázal počas velehradských osláv 1000. výročia príchodu Cyrila a Metoda na Slovensko. Neskôr v roku 1865 kandidoval do uhorského snemu za mesto Prievidza, avšak neúspešne, roku 1866 sa zúčastnil spolu s J.M.Hurbanom osláv na počesť Mikuláša Zrinského v Záhrebe. Roku 1868 sa aktívne podieľal na založení slovenského gymnázia v Kláštore pod Znievom, k čomu prispel aj finančnou čiastkou 100 zlatých. O rok neskôr organizoval zbierku na Dom Matice slovenskej.

Roku 1867 sa stal druhým dekanom a okresným škôldozorcom cirkevného okresu bojnického. V roku 1870 bol zvolený správcom novozaloženého spolku sv.Vojtecha, ktorý sídlil v Trnave, preto opustil svoju faru a presťahoval sa do Trnavy. Okrem riaditeľských povinností vykonával aj práce redaktorské. V službách spolku zotrval až do roku 1878, kedy bol zvolený za farára v Dolných Voderadoch, a už o rok bol vymenovaný za dekana a škôldozorca na voderadskej fare. Znovu kandidoval do uhorského snemu za mesto Trnavu, ale aj tentokrát neúspešne.

Svojou spisovateľskou tvorbou neovplyvnil vtedajší literárny život. Okrem zbierky didaktických veršov pre deti Zrcadlo maličkých, kde zveršoval náboženskú tému, vydal roku 1856 zbierku náboženských básní Veliké poselství kněze katolického a roku 1882 zbierku básní Jiřího Sloty Rajeckého Básnické spisy, ktorá obsahovala nenárodné básne predchnuté vlastenectvom a národným pátosom, a tiež básne náboženského, či dokonca ľúbostného charakteru. V roku 1860 vydal dejiny gymnázia v Banskej Bystrici. Okrem toho písal a uverejňoval príležitostné básne, kázne, listy a články. Veľa prispieval do viacerých novín a časopisov, sám vydával a redigoval niekoľko časopisov. Vynikal predovšetkým svojou redaktorskou a osvetovou činnosťou.

Od roku 1878 bol vážne chorý a liečil sa v Leopoldove. Tu aj 4. októbra 1882 zomrel, pochovaný je v Drahovciach-Voderadoch. Na počesť svojho významného rodáka rajeckí meštania v roku 1928 odkryli Slotovi na radnici pamätnú tabuľu od akademického sochára Vojtecha Ihriského. V súčasnosti sa nachádza na budove mestského múzea.

Použitá literatúra:

Jiřího Sloty Rajeckého Básnické spisy. Praha 1882.

Slovenský biografický slovník V. Martin

KOVÁČIKY RODU ANOSTIRUS V RAJECKEJ DOLINE

Ondrej ŠAUŠA, Radomír BLAŽEK

Každý z nás určite pozná malé chrobáky, ktoré sa dokážu pri položení na dľaň vymrštiť do výšky. Vydávajú pri tom charakteristický zvuk klepnutia alebo lusknutia. Podľa toho aj dostali svoje pomenovanie – kováčikovia.

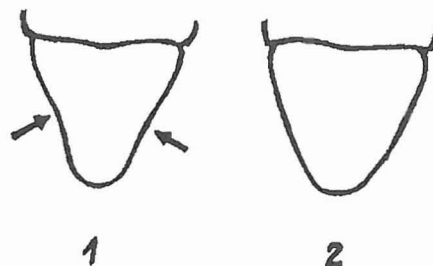
Táto čeľaď chrobákov – Kováčikovité (*Elateridae*) má na území Slovenska zastúpenie vo viac než 150 druhoch. Na potulkách Rajeckou dolinou a príslahlým okolím ich môžeme vidieť skoro všade. S najmenšími druhmi podčeľade *Negastrinae* (veľkosť iba niekoľko milimetrov) sa stretávame pri piesčitých brehoch Rajčanky, až po krásavce s hrebeňovitými tykadlami z rodu *Ctenicera* v podhorských oblastiach (napríklad v dolinách Malej Fatry). Najčastejšie sa s kováčikmi stretne asi v záhrade, lepšie povedané, s ich nedospelými štádiami – larvami, ktoré poznáme pod názvom "drátovce". Mnohé z nich patria medzi hospodárskych škodcov, no v dnešnej prechemizovanej dobe už veľa škody človeku neurobia.

Malou, ale zaujímavou skupinkou kováčikov je rod *Anostirus* (C. G. Thomson, 1859) z podčeľade *Denticollinae*, tribus *Ctenicerini*. Na Slovensku sú známe tri druhy a všetky z nich sme pozorovali aj v Rajeckej doline a okolí. Tvarom tela sú si podobné, dĺžka tela nepresahuje 1,4 cm. Samce majú výrazné hrebeňovité tykadlá.

Anostirus purpureus (Poda, 1761) je hojný druh. Je čierny, krovky má krvavočervené, vrchná strana tela je červeno ochlpená. Nájde ho už zavčasu na jar na zelenajúcom sa poraste. Napríklad v Stránskej doline, Kuneradskej doline a inde. Obr. 1.

Anostirus gracilicollis (Stierlin, 1896) je dosť zriedkavý druh, známy len z niekoľkých lokalít na Slovensku. Je to možno aj tým, že sa veľmi podobá na predošlý druh, a v zbierkach je s ním zmiešaný. Bolo by dobré sa pozrieť do zbierok, prehodnotiť determináciu a zmapovať jeho rozšírenie nielen v Rajeckej doline. Od predošlého druhu sa líši predovšetkým tvarom análneho

obr. č. 2

Análny sternit druhov

A. purpureus (1) a
A. gracilicollis (2)

sternitu, ktorý je na bočnom okraji nevykrojený (*A. purpureus* ho má vykrojený). Vidieť to aj z obr. 2, celkový tvar tela je na obr. 3.

Tento druh sme pozorovali vo viacerých lokalitách Rajeckej doliny. Prevažovali skôr nižšie polohy a aj výskyt je neskorší než u predošlého druhu (koniec mája – júl). Nálezy: Rajec, Zbyňov, Rajecká Lesná, Višňové .

Anostirus castaneus (Linnaeus, 1758) patrí medzi zriedkavejšie druhy, avšak veľmi elegantné. Najmä kvôli sfarbeniu. Je čierny so zlatožltými krovkami s čiernym koncom. Je žlt ochlpený. Obr. 4.

Jeho nálezy sú sporadické, občas spadne na jar do feromónového lapača na lykožrúta. Raz bol pozorovaný vo väčšom množstve pri rojení na vrcholci kvitnúcej rakyty. Nálezy: napr. Kuneradská dolina.

Pokiaľ by mal čitateľ problémy s determináciou druhov, môže sa na nás obrátiť.

obr. č. 1

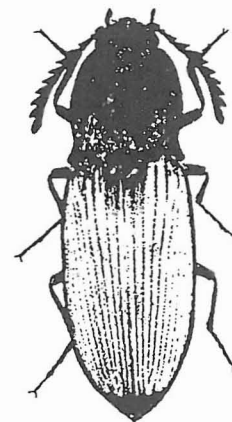
Anostirus purpureus

obr. č. 3

Anostirus gracilicollis

obr. č. 4

Anostirus castaneus

SNEŽIENKA JARNÁ - GALANTHUS NIVALIS L.

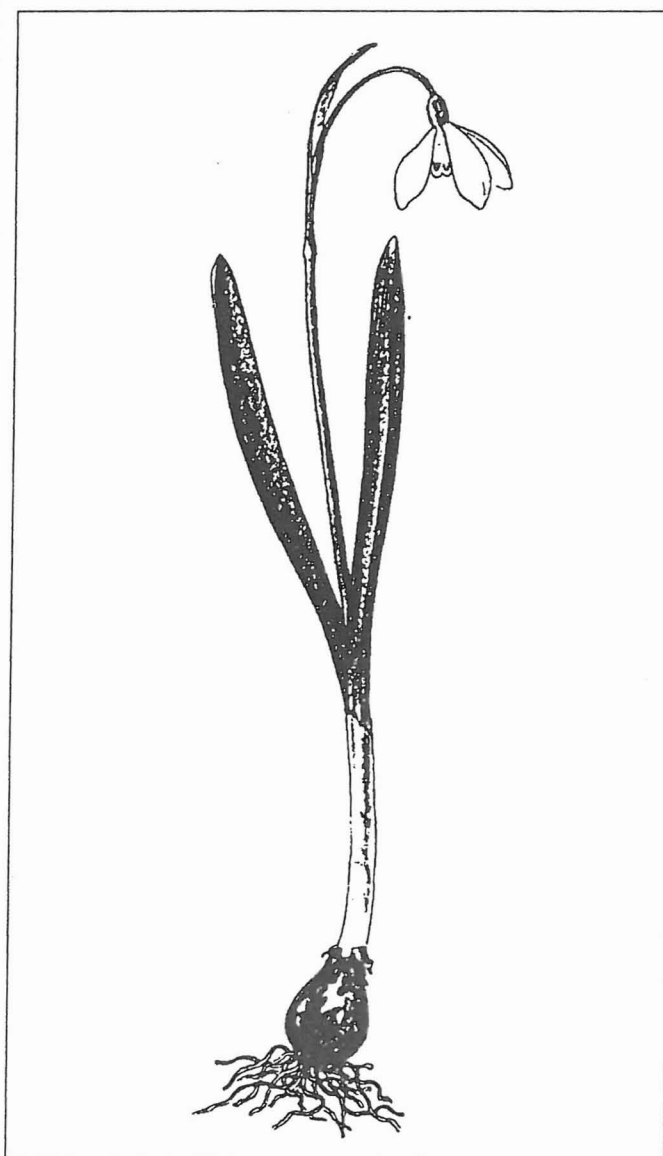
Karol HULJAK

Snežienka - všetkým známa, jedna z prvých jarných kvetov, patriaca do čeľade amarylkovité (Amaryllidaceae). Rastlinky majú 8 - 30 cm vysokú byľ vyrastajúcu z guľatej cibule s priemerom 10 - 20 mm, obalenej tromi hnedými kožovitými šupinami. V prízemnej časti obaľuje listy a byľ suchoblanitá biela pošva. Dva prízemné sivozelené čiarkovité listy sú počas kvitnutia 5 - 13 cm dlhé, po odkvitnutí dorastajú na 25 až 30 cm. Stvol má spravidla jeden ovisnutý, slabo voňavý kvet. Tri vonkajšie okvetné lístky sú voľné, podlhovasto kopijovité (15 - 35 x 5 - 10 mm), čisto biele, dlhšie než vnútorné tri, ktoré sú široko klinovité (6 - 10 mm). Pod vykrojeným vrcholom majú polmesiačkovitú zelenú škvrnu. Krátke tyčinky sú sklonené do kužeľa, peľnice sú žlté. Po odkvitnutí byľ vädne a skláňa sa k zemi, kde dozrieva trojpuzdrá tobolka - plod rastliny. Po dozretí z tobolky vypadávajú semená, ktoré majú rožtekovité prívesky. Tieto "mäsité" rožtky chutia mravcom, ktoré semená roznášajú po okolí a prispievajú tak k rozširovaniu snežienok v prírodných stanovištiach. Tento spôsob rozširovania nazývame myrmekochória.

Typickým biotopom rastliny je les, a to od lužných lesov, nížin až do horského pásma v bučinách. Pokiaľ ju nájdeme na lúkach, je to spravidla znak nedávneho odlesnenia lokality. Oblubuje pôdy humózne hlinité, vlhké, na jar mokré, neutrálne až slabo kyslé. Snežienky kvitnú od februára do apríla, pokiaľ stromy ešte nemajú listy a v lese je dostatok svetla. Semená dozrievajú až v prítomí letného listnatého lesa. Snežienky sú rozšírené v celej strednej a južnej Európe, na Kaukaze v Malej Ázii (*G. ikariae*, *G. elwesii*, *G. fosteri*).

Na Slovensku je snežienka jarná ešte pomerne hojná na celom území. V údolí Rajčanky ju už však nenájdeme, lužné lesy tu zanikli, pôda je obrábaná až k brehom rieky. Musíme za ňou ísť do bukových lesov Strážovských vrchov - napr. čičmianska Javorinka, alebo do lesov Malej Fatry - napr. v uzávere "Frivaldskej" doliny, do Porubskej doliny, ako i ďalších dolín. Vyskytuje sa aj na "Ďurčanskej lúke", čo dokazuje, že tam v nedávnej minulosti rástol listnatý les.

Snežienky v súčasnosti patria podľa zákona o ochrane prírody a krajiny medzi chránené druhy rastlín, a to v súvislosti s ich medzinárodnou ochranou. Boli zaradené do prílohy II Dohovoru o medzinárodnom obchode s ohrozenými druhmi voľne žijúcich živočíchov a rastlín. Dôvodom ochrany je hlavne veľká popularita snežienok, s tým súvisiaci zber z lokalít vo voľnej prírode a obchodovanie s nimi. Z hľadiska ohrozenosti druhu patrí na Slovensku medzi druhy vyžadujúce pozornosť. Aj u nás dochádza k úbytku rastlín v lokalitách, hlavne vyberaním cibuliek a presádzaním do záhrad, ako aj k ničeniu bohatých lokalít trhaním do kytíc vo veľkých množstvách.

Angličania snežienky nazývajú snowdrops - snehové kvapky. Skutočne to na niektorých lesných svahoch vyzerá akoby snežienky napršali. Kvapka pri kvapke kýva na rozlúčku zime a oznamuje príchod jari. Jednoducho nádhera!

Použitá literatúra:

- Májovský, Krejča: Rastliny lesov 2. Bratislava 1966.
 Dostál, Červenka: Veľký klúč na určovanie vyšších rastlín II. Bratislava 1992.
 Lhotská, Krippelová, Cigánová: Ako sa rozmnožujú rastliny. Bratislava 1987.
 CITES Guide To Plants In Trade. Published by Departement of the Enviroment, 1994.
 Terénne záznamy K. Huljaka 1988-1999.
 Maglocký, Feráková: Červený zoznam flóry Slovenska. 1993.

AUTORI ČLÁNKOV

Ing. Radomír Blažek (1951), vyštudoval VUT FT Gottwaldov (Zlín). Amatérsky sa už 30 rokov venuje entomológii. Je členom Slovenskej entomologickej spoločnosti pri SAV Bratislava.

Ing. Karol Huljak (1956), vyštudoval SVŠT - EF v Bratislave. Je pracovníkom Slovenskej inšpekcie životného prostredia - inšpektorát ochrany prírody Žilina. Zaoberá sa výskumom a ochranou rastlín a živočíchov.

Mgr. Michaela Kerešová (1973), študovala na Fakulte humanistiky TU v Trnave. Pracuje vo funkcii archivárky v Štátnom oblastnom archíve v Bytči.

Ing. Dušan Lichner, CSc. (1947), študoval na VŠDS Žilina EF, pracuje ako odborný asistent na Žilinskej univerzite, katedra železničnej dopravy, Fakulta PEDaS. Venuje sa histórii železničnej dopravy na Slovensku aj v súkromí. Je členom Vedeckotechnickej spoločnosti (sekcia dopravy) a Zväzu železničných inžinierov.

Mgr. Danka Majerčíková (1973), vyštudovala na FF UK v Bratislave odbor archeológia, história. Pracuje ako je odborná pracovníčka v Mestskom múzeu Rajec.

Prom. hist. Jozef Moravčík (1944), vyštudoval archeológiu na FF UK v Bratislave, pracuje ako odborný pracovník v Považskom múzeu Žilina. Je členom Slovenskej archeologickej spoločnosti.

PhDr. Miloslav Smatana, CSc. (1959), vyštudoval FF UK v Bratislave, pracuje v Jazykovednom ústave SAV v Bratislave.

RNDr. Ondrej Šauša (1958), absolvent PF UK v Bratislave, člen Slovenskej entomologickej spoločnosti, pracovník SAV v Bratislave. Venuje sa predaju entomologických pomôcok, vydáva Entomologický spravodaj.

RESUME

We devote the cover of our magazine and two introductory articles to an important event: just one hundred years ago a new railway from the town of *Žilina* to the town of *Rajec* started to work. *Dušan Lichner* dedicates to this fact but we also mention other information selected from the chronicle of *Rajec*.

It's already a tradition to publish the dialects of *Rajecká* valley by *Miloslav Smatana*. This time we chose the dialect of the village of *Fačkov*.

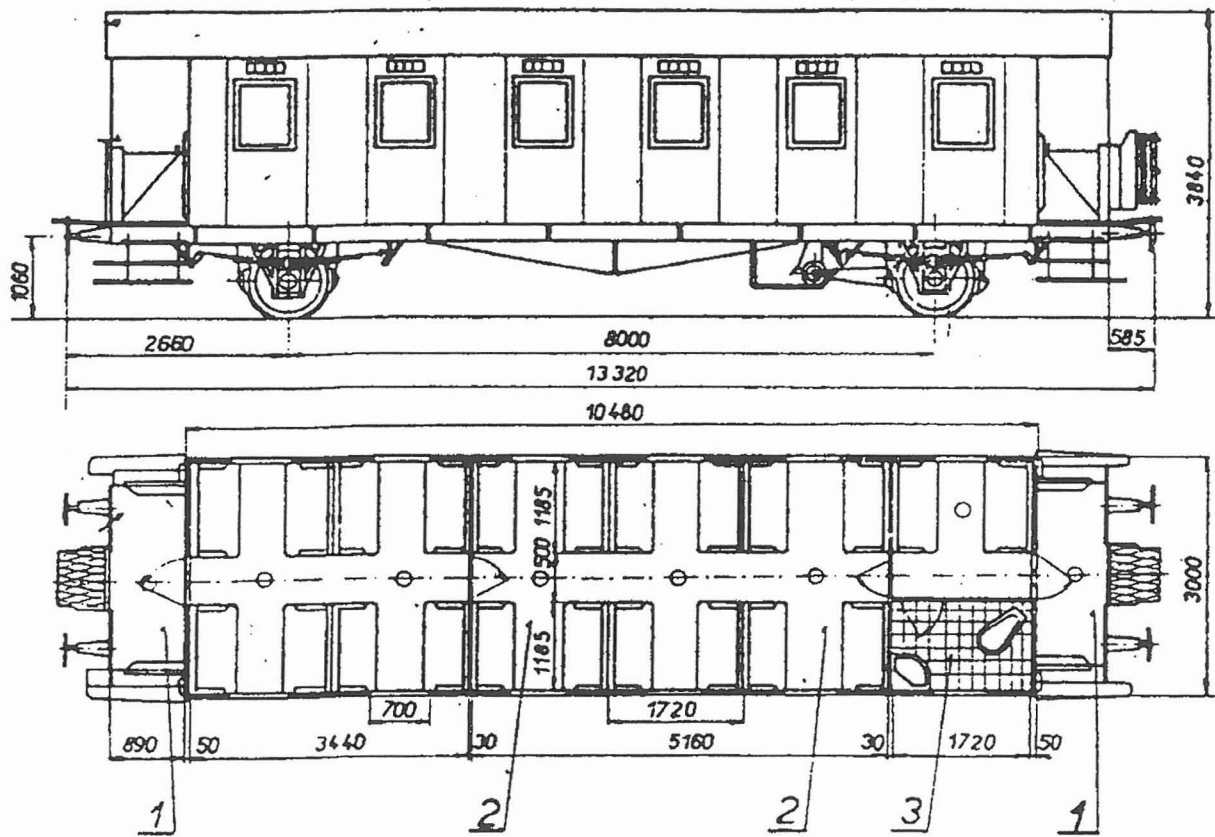
Once *Rajec* had belonged to the administration of *Lietava* domination. And it is just the history of this domination that *Michaela Kerešová*, a new writer, makes us known with.

Jozef Moravčík in his article writes about an important archeologic locality, *Hrádek v Turí*.

Danka Majerčíková, an expert of Town museum in *Rajec*, makes us acquainted with life and work of a *Rajec* native - *Juraj Slota Rajecký*.

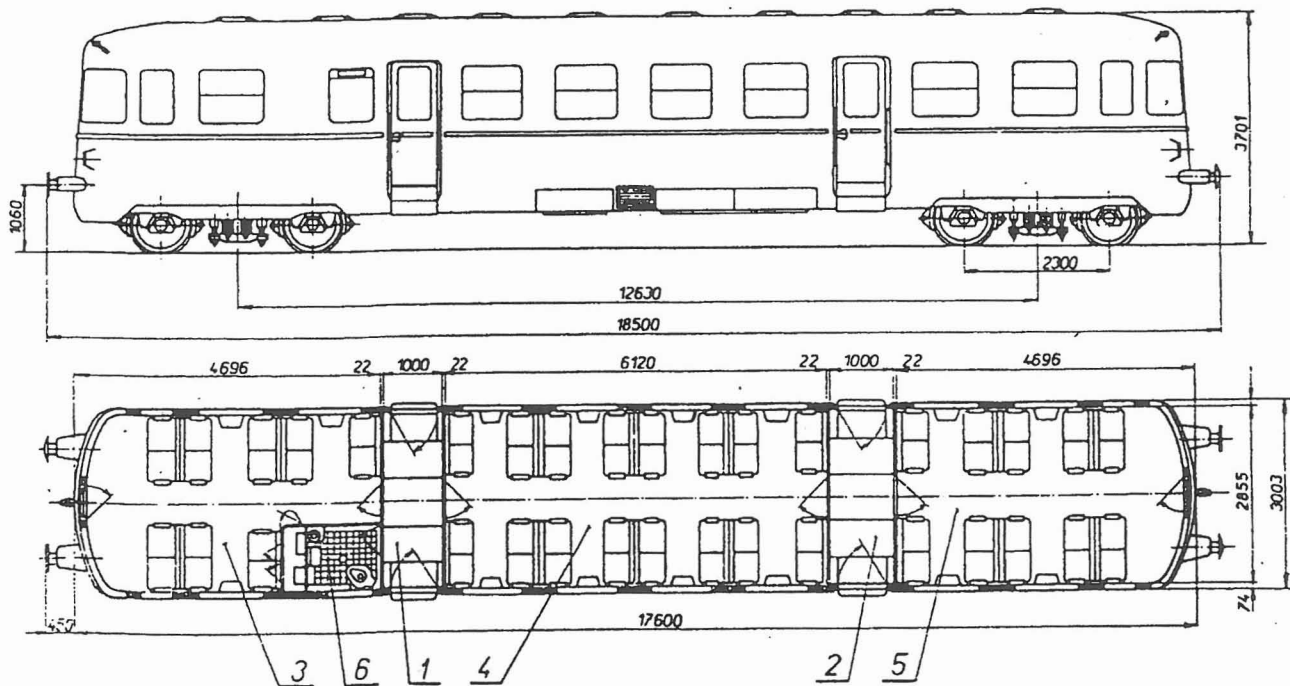
Lovers of the nature can find their favourite pages too. *Ondrej Šauša* and *Radomír Blažek* - our well-known contributors - give information about the beetles that occur in *Rajecká* valley.

In spring a snowdrop blooms in the valleys of the river *Rajčanka*. We can read about the beauty and peculiarities of this flower in the contribution by *Karol Huljak*.

Schematický výkres osobného vozňa série Bi, ktorý sa používal na trati Žilina-Rajec do roku 1960

- 1 nástupná plošina
- 2 priestor pre cestujúcich
- 3 sociálne zariadenie

Schematický výkres osobného vozňa ľahkej stavby série Balm, ktorý tvorí vlakové súpravy na tejto trati dodnes

- 1-2 vstupná chodba
- 3-4 priestor pre cestujúcich
- 5 chodbička uprostred vozňa
- 6 sociálne zariadenie

